

*Судьянинг онгида - адолат, тилида - ҳақиқат,
дилида - поклик бўлиши шарт.*

Шавкат МИРЗИЁЕВ

3/2021

ISSN 2181-8991

ОДИЛ СУДЛОВ

Ҳуқуқий, илмий-амалий нашр

Муассис:
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

Козимджан КАМИЛОВ
Робахон МАХМУДОВА
Ҳалилillo ТУРАХУЖАЕВ
Икрам МУСЛИМОВ
Бахтиёр ИСАКОВ
Холмўмин ЁДГОРОВ
Мирзоулузбек АБДУСАЛОМОВ
Ибрагим АЛИМОВ
Олим ХАЛМИРЗАЕВ
Замира ЭСАНОВА
Омонбой ОҚЮЛОВ
Музаффаржон МАМАСИДДИҚОВ

© Реклама нашри ва тижорий йўл билан босилган матнлар.

Таҳририят фикри муаллиф фикридан ўзгача бўлиши мумкин.

Кўлёмалар, суратлар тақриз қилинмайди ва қайтарилмайди.

Кўчириб босилганда «Одил судлов» – «Правосудие» нашри кўрсатилиши шарт.

Журнал Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2013 йил 30 декабрдаги 201/3-сонли қарори билан докторлик диссертациялари бўйича илмий мақолалар чоп этиладиган нашрлар рўйхатига киритилган.

2017 йил 29 ноябрда Ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида 0026-рақам билан рўйхатга олинган. 1996 йилдан чиқа бошлаган.

Бош муҳаррир

Камол УБАЙДИЛЛОЕВ

Масъул котиб

Муталиф СОДИҚОВ

Журнал 2015 йилда «Жамият ва мен» республика танловида «Энг яхши ёритилган ҳуқуқий мавзулар» йўналиши бўйича галиб деб топилган.

ТАҲРИРИЯТ МАНЗИЛИ:

100097, Тошкент шаҳри, Чилонзор тумани,
Чўпонота кўчаси, 6-уй
Х/р 20210000300101763001
ХАБ «Трастбанк» Тошкент филиали
МФО 00850, СТИР 201403038

ТЕЛЕФОН: 278-96-54, 278-91-96,
278-25-96, **ФАКС:** 273-96-60

Email: odilsudlov.oliy@sud.uz

Веб-сайт: www.odilsudlov.sud.uz

Босишга 2021 йил 25 мартда рухсат этилди. Қоғоз бичими 60X84 1/8. 10 босма табок. Офсет усулида чоп этилди. Журнал таҳририят компютерида терилди ва саҳифаланди. Буюртма – 05. Нашр адади 4780 нусха.

Навбатчи муҳаррир

Маиҳура ВОРИСОВА

НАШР ИНДЕКСИ – 909.

Сотувда келишилган нархда

«НАКИМА NASHR GROUP» МЧЖ
босмахонасида чоп этилди.
Босмахона манзили: 100 057,
Тошкент шаҳри, Юнусобод тумани,
Ифтихор кўчаси, 117-уй

ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ.....	3
МАЪМУРИЙ ИШЛАР БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ.....	13
МУРОЖААТЛАР	
И. Муслимов. «Шикоятбозлик синдроми».....	22
КОРПОРАТИВ ҲУҚУҚ	
Б. Сайфуллаев. Корпоратив низоларнинг айрим турларига доир ишларни кўриш.....	24
САЙЛОВ ВА ҲУҚУҚ	
Х. Маматов. Миллий сайлов қонунчилиги ривожининг янги босқичи.....	28
НУҚТАИ НАЗАР	
Б. Очилов. Ахборот-коммуникация технологиялари очиқлик ва шаффофликни таъминлашнинг муҳим воситаси.....	32
КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ВА СУД ЭТИКАСИ	
У. Сайдахмедов, У. Аллабердиев. Суд аппарати ходимларининг касбий этикасига қўйиладиган талаблар.....	38
СУД ҲОКИМИЯТИ ВА ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИ	
И. Сабилов. Суд ҳокимияти фаолияти устидан жамоатчилик назоратини кучайтириш масалалари.....	41
НУҚТАИ НАЗАР	
Ш. Убайдуллаев. Ёшларни экстремистик ғоялар таъсиридан асрашнинг айрим жиҳатлари.....	47
ПЕНСИЯ ҲУҚУҚИ	
М. Зиядуллаев. Фуқароларнинг ёшга доир пенсия олишга бўлган конституциявий ҳуқуқлари.....	50
ЮРИСТ КАРТОТЕКАСИ/КАРТОТЕКА ЮРИСТА.....	79

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ СУДИНИНГ ЖИНОЯТ ИШЛАРИ БЎЙИЧА СУДЛОВ ҲАЙЪАТИ ТОМОНИДАН 2020 ЙИЛНИНГ ТЎРТИНЧИ ЧОРАГИДА НАЗОРАТ ТАРТИБИДА КЎРИЛГАН ИШЛАР БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ ОБЗОРИ

1. Айбдорда гиёҳвандлик воситалари, психотрон моддаларни қонунга хилоф равишда ўтказишга қасд мавжудлиги тўғрисидаги масалани ҳал этишда, судлар бундай восита ёки моддалар ҳақиқатдан ўтказиш мақсадида тайёрлаб қўйилганлигига оид далиллар мажмуидан келиб чиқишлари лозим.

Жиноят ишлари бўйича Пайариқ тумани судининг 2016 йил 7 декабрдаги ҳукмига кўра, З.С. Жиноят кодексининг (бундан буён матнда ЖК деб юритилади) 270-моддаси биринчи қисми, 25, 273-моддаси бешинчи қисми билан ЖКнинг 59-моддаси тартибида 10 йил 6 ой озодликдан маҳрум қилиш жазосига судланган.

Жиноят ишлари бўйича Самарқанд вилояти суди кассация инстанциясининг 2018 йил 26 июлдаги ажрими билан суд ҳукми ўзгаришсиз қолдирилган.

Суднинг ҳукмига кўра, 2016 йил 24 август куни Пайариқ тумани ИИБ ходимлари томонидан ўтказилган «Қорадори-2016» ва «Комплекс» профилактик тадбирлари давомида З.С. 2016 йил март ойининг охирида таркибида гиёҳвандлик воситалари бўлган экинларни қонунга хилоф равишда экиш ва етиштириш мақсадини кўзлаб, оғзаки шартномага асосан Пайариқ тумани, «Оқтош» МФЙ, Оқтош қишлоғи ҳудудида жойлашган «С.Х.О» фермер хўжалигига тегишли маккажўхори экилган 5 сотих ер майдонининг 4 х 9 қисмига 11 туп «каннабис» гиёҳвандлик ўсимлигини қонунга хи-

лоф равишда экиб, парваришлаб етиштириб келаётганлиги аниқланган ва жами 11 туп «каннабис» гиёҳвандлик ўсимлиги ҳолислар иштирокида ҳужжатлаштирилиб, далилий ашё сифатида олинган. Натижада, З.С. ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолда кўп миқдордаги қуруқ ҳолдаги умумий вазни 24 243 грамм бўлган «каннабис» гиёҳвандлик ўсимлигини ўтказмадан, сотишга суиқасд қилганликда айбланган.

ЖПКнинг 22-моддасида суд жиноят юз берганлиги, унинг содир этилишида ким айбдорлиги, шунингдек, у билан боғлиқ барча ҳолатларни аниқлаши шартлиги, иш бўйича исботланиши лозим бўлган барча ҳолатлар синчковлик билан, ҳар томонлама, тўла ва ҳолисона текшириб чиқиши;

23-моддасида айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни баргараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозимлиги;

463-моддасида айблов ҳукми тахминларга асосланган бўлиши мумкин эмаслиги ва фақат судланувчининг жиноят содир этишда айбли эканлиги суд муҳокамаси давомида исбот қилинган тақдирдагина чиқарилиши, айблов ҳукмига жиноят содир этилишининг иш бўйича барча мумкин бўлган ҳолатларини текшириш, иш материалларида маълум бўлиб қолган барча кам-қўстни тўлдириш, юзага келган ҳамма шубҳа ва қарама-қаршилиқларга барҳам бериш натижасида йиғилган ишончли далилларгина асос қилиб олинishi лозимлиги белгиланган.

ЖКнинг 273-моддаси бешинчи қисмида гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни кўп миқдорда қонунга хилоф равишда сотиш учун жиноий жавобгарлик белгиланган.

Олий суд Пленумининг 2014 йил 23 майдаги «Суд ҳукми тўғрисида»ги 07-сонли қарори 24-бандида жиноятни жиноят қонунининг у ёки бу моддаси, унинг қисми ёки банди билан тавсифлаш бўйича суднинг асослантирилган ҳулосаси айблов ҳукмининг тавсиф қисмининг муҳим белгиси ҳисобланиши, бунда судланувчининг ҳаракатлари нима учун айнан шу модда, қисм, банд билан тавсифланаётганлиги аниқ кўрсатилиши белгиланган.

Ишни кўриш вақтида амалда бўлган Олий суд Пленумининг 1995 йил 27 октябрдаги «Гиёҳвандлик воситалари ва психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 21-сонли қарори 4-бандида тергов органлари ва судлар гиёҳвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни қонунга хилоф равишда эгаллашдан мақсад нима эканлигини аниқлашлари зарурлиги, эгаллаш келгусида ўтказиш ёки сотиш учун амалга оширилганлиги аниқланган тақдирда айбдорнинг ҳаракатлари қайд этилган жиноятларга тайёргарлик кўриш деб квалификация қилиниши кераклиги ҳақида тушунтириш берилган.

Иш бўйича қайд этилган қонун талаби ва Пленум қарорлари тушунтиришларига риоя қилинмаган.

Хусусан, дастлабки тергов органи ва суд 3.С.нинг «С.Х.О» фермер хўжалигига тегишли ер майдонининг маккажўхори экилган 5 сотих ернинг 4 х 9 қисмига 11 туп «каннабис» гиёҳвандлик ўсимлигини экиб, парваришлаб келаётганлиги аниқланиб, топилган гиёҳвандлик воситалари фақат истеъмол қилинишини истисно этадиган миқдорда эканлигидан келиб

чиқиб, унинг гиёҳвандлик воситасини ўтказишга суиқасд қилганликдаги айби исботлангани ҳақида асосли хулосага келган бўлса-да, бироқ унинг гиёҳвандлик воситаларини айнан ҳақ эвазига ўтказишга суиқасд қилганлиги ҳақидаги хулосасига асос бўлган бирон-бир далилни келтирмасдан тахминий қарор қабул қилган.

Гиёҳвандлик воситалари фақат истеъмол қилинишини истисно этадиган миқдорда топилганининг ўзи айбдорни гиёҳвандлик воситаларини айнан ҳақ эвазига ўтказишга суиқасд қилганликда айблаш учун етарли далил ҳисобланмайди.

Чунки иш бўйича 3.С.нинг ушбу гиёҳвандлик воситасини сотиш ҳақида бирон-бир шахс билан келишгани ёки унинг шунга қаратилган ҳаракатлари ўзига боғлиқ бўлмаган ҳолатда тўхтатилгани ёхуд унда ушбу воситани айнан сотиш йўли билан ўтказиш мақсади бўлгани аниқланмаган ва бундай далилни бугунги кунда судда тўплаш ва мавжуд шубҳани бартараф этиш имкониятлари тугаган.

Шу сабабли жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2020 йил 17 декабрдаги ажрими билан жиноят ишлари бўйича Пайариқ туман судининг 2016 йил 7 декабрдаги 3. С.га нисбатан ҳукми ҳамда жиноят ишлари бўйича Самарқанд вилоят суди кассация инстанциясининг 2018 йил 26 июлдаги ажрими ўзгартирилиб, унинг ҳаракати ЖКнинг 25, 273-моддаси бешинчи қисмидан 273-моддаси иккинчи қисмига қайта квалификация қилинган ҳамда тайинланган жазо ЖКнинг 59-моддаси тартибида узил-кесил 9 йил озодликдан маҳрум қилишга келтирилган.

1-360-2016-сонли иш

* * *

2. Шахснинг гиёҳвандлик воситалари, уларнинг аналоглари ёки психотроп моддаларни чет эл валютаси эвазига

ўтказиши валюта қимматликларини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиши билан қўшимча квалификация қилишни талаб этмайди.

Жиноят ишлари бўйича Ангор туман судининг 2013 йил 27 майдаги ҳукмига кўра, С.П. ЖКнинг 177-моддаси иккинчи қисми «в» банди, 246-моддаси иккинчи қисми, 273-моддаси бешинчи қисми билан ЖКнинг 59, 61-моддалари тартибда узил-кесил 16 йил озодликдан маҳрум қилиш жазосига судланиб, ЖКнинг 34-моддасига асосан ўта хавфли рецидивист деб топилган.

Жиноят ишлари бўйича Сурхондарё вилоят суди апелляция инстанциясининг 2013 йил 4 июлдаги ажрими билан ҳукм ўзгаришсиз қолдирилган.

Суднинг ҳукмига кўра, С.П. Афғонистондан 2002 йил январь ойида «К» исмли шахс томонидан контрабанда йўли билан етказиб берилган 5 кило «опий» гиёҳвандлик воситасини сақлаб келиб, ушбу гиёҳвандлик воситасини сотиш мақсадида Р.Х. билан бир гуруҳ бўлиб, тил бириктирган. Шундан сўнг Р.Х. 2012 йил август ойида Тошкент шаҳрида яшовчи «А.» ва «Р.» исмли шахсларга, 2013 йил февраль ойида Ў.Д., А.У.га «опий» гиёҳвандлик воситасини ўтказган. 2013 йил 11 март куни С.П.га сотилган «опий» гиёҳвандлик воситаси эвазига 1000 АҚШ доллари ва 1 500 000 сўм берган.

2013 йил 14 март куни Р.Х. тошкентлик «А.» исмли шахсга яна 150 грамм «опий» гиёҳвандлик воситасини сотиш учун олиб кетаётганида «Дарбанд» ЙПХ масканида МХХ Сурхондарё вилоят бошқармаси ва Сурхондарё вилоят божхона бошқармаси ходимлари томонидан шахсий кўриқдан ўтказилганида, Р.Х.нинг турмуш ўртоғи Г.С.дан целлофан пакетга солинган вазни 151 грамм «опий» гиёҳвандлик воситаси топилган.

Шундан сўнг Р.Х.нинг яшаш уйида ўтказилган тинтувда ҳовлисига кўмиб қўйилган бир дона полиэтилен қопда 1266 грамм,

Ў.Д.нинг яшаш уйидан 3,576 грамм, А.У.нинг яшаш уйидан 68,779 грамм «опий» гиёҳвандлик воситаси топилган.

Суд С.П.нинг контрабанда йўли билан олиб келинган кўп миқдордаги «опий» гиёҳвандлик воситасини сотишдан иборат жиноятни содир этишдаги айби исботланганлиги ҳақида асосли хулосага келиб, унинг ҳаракатлари тўғри квалификация қилинган.

Бироқ С.П.нинг ҳаракатлари ЖКнинг 177-моддаси иккинчи қисми «в» банди билан нотўғри квалификация қилинган.

Олий суд Пленумининг 2017 йил 28 апрелдаги «Гиёҳвандлик воситалари, уларнинг аналоглари ва психотроп моддалар билан қонунга хилоф равишда муомала қилишга оид жиноят ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 12-сонли қарори 22-бандида шахснинг гиёҳвандлик воситалари, уларнинг аналоглари ёки психотроп моддаларни анча, кўп, жуда кўп миқдордаги чет эл валютаси эвазига ўтказишга қаратилган ҳаракатлари ЖКнинг 177-моддаси тегишли қисми билан қўшимча квалификация қилишни талаб этмаслиги, чунки мазкур модда валюта қимматликларини тўлов воситаси сифатида эмас, балки ушбу қимматликларнинг ўзини қонунга хилоф равишда олиш ёки ўтказиш учун жавобгарликни назарда тутиши ҳақида тушунтириш берилган.

Шу сабабли жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2020 йил 22 декабрдаги ажрими билан жиноят ишлари бўйича Ангор туман судининг 2013 йил 27 майдаги С.П.га нисбатан чиқарилган ҳукми ҳамда жиноят ишлари бўйича Сурхондарё вилоят суди апелляция инстанциясининг 2013 йил 4 июлдаги ажрими ўзгартирилиб, С.П.нинг зиммасидан ЖКнинг 177-моддаси иккинчи қисмининг «в» банди чиқарилган ҳамда шу модда билан тайинланган жазо бекор қилиниб, тайинланган жазо ЖКнинг 59-моддаси тартибда 15 йил 6 ой озодликдан маҳрум қилишга келтирилган.

1-92-13-сонли иш

* * *

3. Жиноят иши бўйича айблаш фикри ва суд ҳукмида жиноий гуруҳнинг уюшганлигини тасдиқловчи айнан қандай асослар мавжудлиги аниқланиши ҳамда кўрсатилиши лозим.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар Юнусобод туман судининг 2016 йил 9 августдаги ҳукмига кўра, А.К. ЖКнинг 273-моддаси бешинчи қисми билан 12 йил ҳамда М.Б. ЖКнинг 273-моддаси бешинчи қисми билан 12 йил муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазосига судланишган.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди апелляция инстанциясининг 2016 йил 29 сентябрдаги ажрими билан ҳукмнинг А.К.га оид қисми ўзгаришсиз қолдирилган.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди кассация инстанциясининг 2017 йил 22 августдаги ажрими билан ҳукмнинг М.Б.га оид қисми ўзгаришсиз қолдирилган.

Суднинг ҳукмига кўра, А.К. ва М.Б. шу иш бўйича судланган К.Д., Ю.И., К.А. ҳамда дастлабки тергов давомида шахсини аниқлашнинг имкони бўлмаган самарқандлик «Алишер» исмли ва бошқа номаълум шахслар билан олдиндан тил бириктириб, уюшган гуруҳга бирлашиб, илгари гиёҳвандлик воситалари билан қонунга хилоф равишда муомала қилишдан иборат жиноятни содир этган шахс томонидан кўп миқдордаги гиёҳвандлик воситаларини ўтказиш мақсадини кўзлаб, қонунга хилоф равишда олиш, сақлаш, ташиш, сотиш жиноятини содир қилганликда айбли деб топилган.

2015 йил сентябрь ойида К.Д. жиноий шериклари М.Б., Ю.И., К.А. ва А.К. ҳамда дастлабки тергов давомида шахсини аниқлашнинг имкони бўлмаган «Алишер» исмли ва бошқа номаълум шахслар мақсадларини амалга ошириш учун ўзаро вазифаларни тақсимлаб олишган.

Жиноий режага кўра, К.Д., уюшган гуруҳга раҳбарлик қилиш, бошқа шахс би-

лан музокара олиб бориб, у томонидан гиёҳвандлик воситаларини бевосита ҳамда М.Б. орқали Ю.И.га сотиши, Ю.И. ушбу гиёҳвандлик воситаларини К.А.га сотиши, К.А. эса, гиёҳвандлик воситаларини А.К.га сотиши лозим бўлган.

2015 йил сентябрь ойида К.Д. телефон орқали бошқа шахсга қўнғироқ қилиб, 3-4 грамм «опий» гиёҳвандлик воситасини етказишга буюртма берган. Бошқа шахс номаълум манбадан кўп миқдордаги 3-4 грамм «опий» гиёҳвандлик воситасини олиб, уни Тошкент Тиббиёт Академиясининг 1-сонли клиникасини ёнидан ўтган Тошкент халқа йўли ёқасига қонунга хилоф равишда ташиб келтириб, уюшган жиноий гуруҳ раҳбари К.Д.га 100 АҚШ доллари-га нархлаб сотиб, ўзи жиноят содир этган жойдан яширинган. К.Д. ушбу гиёҳвандлик воситасини ўзининг Тошкент вилояти, Зангиота тумани, «Кўксарой» ҚФЙ, «Қохинур» МФЙда жойлашган хонадонига қонунга хилоф равишда олиб келиб, ўзини кийиб юрадиган кийимларини чўнтагида келгусида харидорларга сотиш мақсадида яшириб қўйган. Кейин эса, ушбу гиёҳвандлик воситаларининг бир қисмини, яъни 0,03 граммни яшаш хонадони дарвозаси олдида ўзи истеъмол қилган, 0,03 граммни эса, жиноий шериги М.Б.га истеъмол қилиш учун берган.

2015 йил 17 декабрь куни К.Д.нинг ёнидан 0,61 грамм «опий», яшаш хонадонидан 3,16 грамм «опий» гиёҳвандлик воситалари топилиб, тегишли тартибда расмийлаштирилиб олинган.

Шунингдек, 2015 йил 12 ноябрь куни соат 18:00 да А.К. «опий» гиёҳвандлик воситасини сотиб олиш мақсадида 700 АҚШ долларини жиноий шериги К.А.га берган, К.А. эса, 200 АҚШ долларни ўзига олиб қолган.

500 АҚШ долларини 2015 йил 13 ноябрь куни жиноий шериги Ю.И.га «опий» гиёҳвандлик воситасини топиб бериши

учун берган. Ю.И. мазкур 500 АҚШ доллари олиб жиноий шериги М.Б.га «опий» гиёхвандлик воситасини сотиб олиш мақсадида берган. М.Б. эса, К.Д.нинг яшаш хонадонига бориб, 500 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини топиб беришга буюртма бериб, 100 грамм «опий» ни 1500 АҚШ долларида сотиб олишга ўзаро келишган. Шундан сўнг К.Д. телефон орқали бошқа шахсга қўнғироқ қилиб, 500 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини унга етказишга буюртма берган.

2015 йил 13 ноябрь куни соат 12:00 да бошқа шахс номаълум манбадан олган бешта ўрамдаги 407,1 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини Тошкент шаҳри, Олмазор туманида жойлашган Тошкент Тиббиёт Академиясининг 1-сонли клиникасини ёнидан ўтган Тошкент халқа йўли ёқасида қонунга хилоф равишда олиб келиб, жиноий гуруҳ раҳбари К.Д.га 6000 АҚШ долларга нархлаб насиёга сотиб, шундан 500 АҚШ доллари ундан олиб, жиноят жойидан яширинган. К.Д. ушбу гиёхвандлик воситасини яшаш хонадонига қонунга хилоф равишда олиб келиб, сотиш мақсадида яшириб қўйган. Кейин эса, бешта ўрамдаги 407,1 грамм «опий» гиёхвандлик моддасидан бир ўрамдаги 96,1467 грамм соат 20:00 атрофида К.Д. ўзининг хонадонига бўла туриб, жиноий шериги М.Б.га 96,1467 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини 1.500 АҚШ доллари нархлаб, 500 АҚШ доллари олиб, 1000 АҚШ доллари кейинчалик олиш шarti билан сотган. М.Б. мазкур гиёхвандлик воситасини эғнидаги кўйлагининг олди чап чўнтагида солиб яшириб, бошқарувидаги «Ваз-2102» русумли, 10 L 082 FA давлат рақамли автомашинасида ўзининг Тошкент вилояти, Зангиота тумани, Ҳасанбой кўрғонида жойлашган хонадонига қонунга хилоф равишда ташиб келтирган. Шу куни соат 22:00 да жиноий шериги Ю.И.га 96,1467 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини 1500 АҚШ долларга

нархлаб, 500 АҚШ доллари олиб, қолган 1000 АҚШ доллари кейинчалик олишга келишиб, қонунга хилоф равишда сотиб, ўзи жиноят содир этган жойидан яширинган. Ю.И. эса, мазкур «опий» гиёхвандлик воситасини ўзи яшаётган Тошкент вилояти, Зангиота тумани, Муқимий кўчаси, 10-уйга ташиб келтириб, келгусида харидорларга сотиш мақсадида ертўласига яширган.

Шундан сўнг 2015 йил 14 ноябрь куни соат 12:00 да Ю.И. ўзининг Зангиота тумани, Муқимий кўчаси, 10-уйида жиноий шериги К.А.га 96,1467 грамм «опий» гиёхвандлик воситасини 1500 АҚШ доллари сотган ҳамда пулнинг 500 АҚШ доллари олиб, 1000 АҚШ доллари кейинчалик олишга ўзаро келишган.

2015 йил 14 ноябрда К.А. жиноий шериги Ю.И.дан олган гиёхвандлик воситасининг 1 граммни яшаш хонадонига истеъмол қилиб, соат 16:15 да А.К.дан олган 500 АҚШ доллари эвазига, шунингдек, ундан кейинчалик 800 АҚШ доллар олиш шarti билан «опий» гиёхвандлик воситасининг қолган 95,10 граммни А.К.га етказиб бериш мақсадида, вояга етмаган фарзанди, 2011 йилда туғилган Ш.Я.нинг эғнидаги курткиси ўнг ён чўнтагига жойлаштириб, ўғлини бошқарувидаги «ВАЗ-21011» русумли, 01 R 789 EA давлат рақамли автомашинаси орқа ўриндиғига ўтказиб, Тошкент шаҳри, Юнусобод туманида жойлашган Тошкент шаҳар ИИББ «Уч Қаҳрамон» ЙПХ масканидан ўтиб кетаётганида, Ўзбекистон Республикаси ИИВ ЖҚ ва ТҚКББ ҳамда МХХ ходимлари томонидан ҳамкорликда ўтказилган тезкор тадбирда вояга етмаган Я.Ш.нинг эғнидаги курткиси ўнг ён чўнтагида 95,10 грамм «опий» гиёхвандлик воситаси борлиги аниқланган.

2015 йил 17 ноябрь куни соат 13:30 да ўтказилган тинтув жараёнида К.А.нинг Тошкент вилояти, Зангиота тумани, Ойдин ҳаёт маҳалласи, 15-уйидан 0,0467 грамм «опий» гиёхвандлик воситаси топилган.

2016 йил 7 январь куни К.Д.нинг Тошкент вилояти, Зангиота тумани, «Кўксарой» ҚФЙ, «Кохинур» МФЙда жойлашган яшаш хонадонидан тўрт ўрамда бўлган 312,0 грамм «опий» гиёҳвандлик воситалари аниқланиб, тегишли тартибда ашёвий далил сифатида расмийлаштириб олинган.

М.Б. 2015 йил август ойида дастлабки тергов жараёнида шахсини аниқлашнинг имкони бўлмаган «Қурбон» исмли номаълум шахс, номаълум манбадан 1,63 грамм «марихуана», 2,437 грамм «кўкнори бошоғи» ва 0,1704 грамм «гашиш» гиёҳвандлик воситасини олиб, уни Тошкент вилояти, Қибрай тумани, Ўнкўрғон маҳалласига қонунга хилоф равишда ташиб келтириб, уюшган гуруҳ аъзоси М.Б.га ўтказиб, ўзи жиноят содир этган жойидан яширинган.

2015 йил 14 ноябрь куни М.Б.нинг ёнидан тинтув жараёнида харидорларга сотиш мақсадида қонунга хилоф равишда сақлаб қўйилган бир ўрамдаги 1,63 грамм «марихуана» гиёҳвандлик воситаси ҳамда шу куни унинг Тошкент вилояти, Зангиота тумани, «Гулистон» ҚФЙ, Х.Ниёзий кўчаси, 42-уйида оқ рангли қоғоз бўлагига ўралган 2,437 грамм «кўкнори бошоғи», 0,1704 грамм «гашиш» гиёҳвандлик воситалари борлиги аниқланиб, тегишли тартибда олинган.

Суд А.К. ҳамда М.Б. томонидан содир этилган жиноят тафсилотини тўғри аниқлаб, уларнинг айби исботланганлиги ҳақида асосли хулосага келиб, ҳаракатларини тўғри квалификация қилган бўлса-да, қонун талаби ҳамда Олий суд Пленуми қарори тушунтиришларига лозим даражада риоя қилмай, уларни жиноятни уюшган гуруҳда содир этганликлари ҳақида нотўғри хулосага келган. Жумладан, А.К. судда ҳамкасби сифатида К.А.ни танишини, унга К.А. «опий» гиёҳвандлик воситасини ҳар бир граммини 150 000 сўмдан олиб келиб бериши мумкинлигини айтгани, шунда К.А.га 10 грамм опий учун 1 500 000 сўм пул бергани, шундан сўнг 2016 йил 14 но-

ябрь куни ошхонада овқатланиб ўтирган вақтида олдиға ички ишлар ходимлари келиб, К.А. унга гиёҳвандлик воситаси олиб келаётган вақтда қўлга олинганлигини айтиб уни ҳам қўлга олишгани, судланувчилардан К.Д., М.Б. ва Ю.И.ни илгари танимагани, дастлабки терговда биринчи марта кўрганлигини баён қилган.

Шу иш бўйича судланган Ю.И. судда К.А. ундан гиёҳванд воситаси топиб беришини илтимос қилгач, М.Б.га 500 АҚШ доллари бериб гиёҳванд воситаси топиб беришни сўраб мурожаат қилгани, М.Б. 100 грамм «опий»ни 1500 АҚШ долларига баҳолаб, пулни қолган қисмини кейин олишини айтиб, бериб кетгани, шу гиёҳванд воситасини К.А.га бергани, кейинчалик К.А.дан қолган пулни олишга келганда ИИБ ходимлари ушлашгани, А.К. ва К.Д.ни умуман танимаслиги, уюшган гуруҳга бирлашмаганини билдирган.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар кассация инстанцияси судида 2018 йил 19 декабрь куни сўроқ қилинган К.Д. бирга судланган маҳкумлардан М.Б.ни танишини, қолганларини умуман танимаслигини баён қилган.

Жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар кассация инстанцияси судида 2018 йил 26 декабрь куни сўроқ қилинган М.Б. бирга судланган маҳкумлардан К.Д.ни таниши, қолганларини умуман танимаслиги, К.Д.дан гиёҳванд воситасини олиб бир қисмини ўзига олиб қолиб, қолган қисмини маҳалласида яшовчи Ю.И. исмли танишига берганлиги, А.К. ва Қ.А.ни умуман танимаслиги, ҳеч ким билан уюшган гуруҳга бирлашмаганлиги ҳақида кўрсатув берган.

ЖКнинг 29-моддаси тўртинчи қисмида икки ёки ундан ортиқ шахснинг биргаликда жиноий фаолият олиб бориш учун олдиндан бир гуруҳга бирлашиши уюшган гуруҳ деб топилиши кўрсатилган.

Олий суд Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги «Транспорт воситаларини олиб

қочиш ишлари бўйича суд амалиёти ҳақида»ги 37-сонли қарори 5-бандида уюшган гуруҳ деганда транспорт воситаларини олиб қочиш ёки бошқа жиноятларни содир этиш мақсадида икки ёки ундан кўп шахсларнинг барқарор бирлашмаси тушунилиши кераклиги, жинойий фаолиятнинг олдиндан режалаштирилганлиги, жинойий қасдни амалга ошириш учун зарур бўлган воситаларнинг тайёрланиши, иштирокчиларни танлаш, ёллаш ва улар ўртасида вазифаларнинг тақсимланиши, жиноятни яшириш чораларини таъминлаш, гуруҳда ўрнатилган интизомга ва ташкилотчининг кўрсатмаларига бўйсунушлик жинойий гуруҳнинг уюшганлигидан далолат бериши, айбланиш фикрида ва суд ҳукмида айнан қандай асосларга кўра жинойий гуруҳ уюшган деб топилганлиги кўрсатилган бўлиши шартлиги ҳақида тушунтиришлар берилган.

Аниқланган ҳолатга кўра эса, А.К., М.Б. ва бошқа судланганлар ўзаро бир-биридан гиёҳванд воситасини сотиб олиб, сотишган.

ЖПКнинг 23-моддасига мувофиқ, айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозим. Қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши керак.

Шу сабабли жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2020 йил 14 декабрдаги ажрими билан:

жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар Юнусобод туман судининг 2016 йил 29 сентябрдаги А.К.га нисбатан ҳукми ҳамда жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди апелляция инстанциясининг 2016 йил 29 сентябрдаги ажрими ўзгартирилиб, унинг айбидан «уюшган гуруҳ» белгиси чиқарилган ҳамда А.К.га ЖКнинг 273-моддаси

бешинчи қисми билан 11 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси;

жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар Юнусобод туман судининг 2016 йил 29 сентябрдаги М.Б.га нисбатан ҳукми ҳамда жиноят ишлари бўйича Тошкент шаҳар суди апелляция инстанциясининг 2017 йил 22 августдаги ажрими ўзгартирилиб, М.Б.нинг айбидан «уюшган гуруҳ» белгиси чиқарилган ҳамда ЖКнинг 273-моддаси бешинчи қисми билан 11 йил озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган.

1-10009/17-сонли иш

* * *

4. Қилмишда жиноят таркиби бўлмаганлиги муносабати билан шахс айбсиз деб топилди, реабилитация этилди ва жиноят иши ЖПКнинг 83-моддаси 2-бандига асосан тугатилди.

Жиноят ишлари бўйича Зафаробод туман судининг 2019 йил 4 февралдаги ҳукмига кўра, И.Қ., Х.У. ва Б.Ў.га ЖКнинг 228-моддаси иккинчи қисми «б» банди билан ЖКнинг 45-моддаси қўлланилиб, 1 йил муддатга барча корхона, ташкилот ва муассасаларда мансабдорлик ва моддий жавобгарлик вазифаларида ишлаш ҳуқуқидан маҳрум қилиниб, 2 йил ахлоқ тузатиш ишлари жазоси тайинланган.

Жиноят ишлари бўйича Жиззах вилоят суди апелляция инстанциясининг 2019 йил 5 мартдаги ажрими билан ҳукм ўзгаришсиз қолдирилган.

Суднинг ҳукмига кўра, И.Қ., Х.У. ва Б.Ў. қуйидаги ҳолатларда бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб, сохталаштирувчининг ўзи ёки бошқа шахс фойдаланиши мақсадида муайян ҳуқуқ берадиган ёки муайян мажбуриятдан озод этадиган расмий ҳужжатларни қалбакилаштиришда айбли деб топилганлар.

И.Қ. Жиззах вилоят ИИБ УЯ 64/78-сонли жазони ижро этиш колониясида канцелярия бошлиғи лавозимида ишлаб келиб,

муассаса тартибот бўлими тезкор вакили Х.У. ва соғлиқни сақлаш пункти бошлиғи шифокор Б.Ў. билан бир гуруҳ шахс бўлиб, олдиндан жиноий тил бириктириб, 2017 йил 14 сентябрь куни 64/78-сонли ЖИЭКга келган Жиззах вилоят ИИБ бошлиғининг «Вилоят ички ишлар органлари шахсий таркибига 1-2-3-тоифа малакасини бериш тўғрисида» 2017 йил 4 августдаги 132-сонли буйруғини сохталаштиришиб, ушбу буйруқнинг қирқ еттинчи бетидеги «Тиббиёт бўлими бўйича: - сафдор Д.Ж. бошқарма тиббиёт бўлими ҳайдовчи ходими;» ёзуви ўрнига «64/78-ЖИЭК бўйича: - катта лейтенант Х.У. 78-ЖИЭК тартибот гуруҳи тезкор вакили; - катта лейтенант Б.Ў. 78-ЖИЭК соғлиқни сақлаш пункти бошлиғи шифокор;» ёзувларини киритиб, натижада 64/78-сонли ЖИЭК тартибот гуруҳи тезкор вакили Х.У. ва соғлиқни сақлаш пункти шифокори Б.Ў.га 3-малака тоифаси бериш тўғрисида сохталаштириб, ноқонуний тарзда ушбу ходимларга ҳар ойда 145 276 сўмдан ойлик маошига қўшимча пул олишларига эришган.

Шунингдек, Х.У. ва Б.Ў. 2016-2017 ўқув йиллари якуни бўйича синов имтиҳонларини топширган бўлса-да, ИИВнинг 2014 йил 7 апрелдаги «Ички ишлар идораларининг малака комиссияларининг фаолияти ҳамда сафдор, сержант ва офицерлар таркибига малака тоифасини бериш тартибини такомиллаштириш тўғрисида»ги 55-сонли буйруғининг талабига кўра, ички ишлар ходимларига ички ишлар органларида уч йил, хизмат йўналиши бўйича икки йил ишлаганидан сўнг синовлардан муваффақиятли ўтган тақдирда малака тоифаси берилишини билиб, хизмат йўналиши бўйича икки йиллик меҳнат стажига эга эмаслигини, шу сабабли унга малака тоифаси берилмаслигини англаган ҳолда, Жиззах вилоят ИИБ бошлиғининг «Вилоят ички ишлар органлари шахсий таркибига 1-2-3-тоифа малакасини бериш тўғрисида» 2017 йил 4 августдаги 132-сонли буйруғи сохталашти-

рилганлигини била туриб, мазкур сохта буйруқ асосида 2017 йил май ойидан 2018 июнь ойига қадар ойлик маошига қўшимча 2 005 098 сўм тўланишига эришган.

ЖКнинг 9-моддасида шахс қонунда белгиланган тартибда айби исботланган ижтимоий хавфли қилмишлари учунгина жавобгар бўлиши белгиланган.

ЖПКнинг 23-моддасида айбдорликка оид барча шубҳалар, башарти уларни бартараф этиш имкониятлари тугаган бўлса, гумон қилинувчи, айбланувчи ёки судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши лозимлиги, қонун қўлланилаётганда келиб чиқадиган шубҳалар ҳам гумон қилинувчининг, айбланувчининг, судланувчининг фойдасига ҳал қилиниши кераклиги назарда тутилган.

Шунингдек, ҳукм чиқарилган вақтда амалда бўлган Олий суд Пленумининг 2014 йил 23 майдаги «Суд ҳукми тўғрисида»ги 07-сонли қарори 10-бандида судлар айблов ҳукми чиқараётганларида жиноий ҳодиса юз берганлиги, шахснинг қилмишида жиноят таркибининг борлиги, унинг ушбу жиноятни содир этилишида айбдорлиги каби ва ЖПКнинг 457-моддасида кўрсатилган бошқа масалаларни ҳал қилишлари лозимлиги, шу билан бирга айблов ҳукмининг тавсиф қисми мазмуни тартибга солинган ЖПКнинг 467-моддаси талабига кўра, агар жиноят бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб ёки уюшган гуруҳ томонидан содир этилган бўлса, ҳукмда жиноятнинг ҳар бир иштирокчиси томонидан айнан қандай жиноий ҳаракатлар содир этилганлиги аниқ кўрсатилиши кераклиги, айблов ҳукмининг тавсиф қисмида судланувчининг эълон қилинган айбловга муносабати ёритилиши, ўзини ҳимоя қилиш учун келтирган важларига баҳо берилиши кераклиги, 11-бандида жиноятни ЖКнинг у ёки бу моддаси, унинг қисми ёки банди билан тавсифлаш бўйича суднинг асослан-тирилган ҳулосаси айблов ҳукмининг тавсиф қисмининг муҳим белгиси ҳисоблани-

ши, бунда айбдорнинг ҳаракатлари нима учун айнан шу модда, қисм, банд билан тавсифланаётганлиги аниқ кўрсатилиши кераклиги ҳақида тушунтириш берилган.

Бироқ судлар юқорида қайд этилган қонун талаблари ва Олий суд Пленуми қарори тушунтиришларига риоя этмаган.

Жиноят иши ҳужжатларига кўра, И.Қ. Жиззах вилоят ИИБ УЯ 64/78-сонли жазони ижро этиш колониясида канцелярия бошлиғи лавозимида, Х.У. муассаса тартибот бўлими тезкор вакили, Б.Ў. соғлиқни сақлаш пункти бошлиғи, шифокор бўлиб ишлаган вақтида Жиззах вилоят ИИБ бошлиғининг 2017 йил 4 августдаги 132-сонли буйруғидаги малака тоифасига Х.У. ва Б.Ў.нинг исмларини киритиб, ўзгартириш киритиб қўйишган, натижада Х.У. ва Б.Ў. ҳар ойда 145 276 сўмдан ойлик маошига кўшимча пул олишган.

Олий суд Пленумининг 2004 йил 21 майдаги «Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида»ги 4-сонли қарори 8-бандида, агар мансабдор шахс ўзи содир этган талон-торож жиноятини енгиллаштириш ёки яшириш мақсадида расмий ҳужжатларга била туриб ёлғон маълумотлар ва ёзувлар киритган бўлса, унинг қилмиши тегишинча ЖКнинг 167 ва 209-моддаларида ёки ЖКнинг 167 ва 228-моддаларида назарда тутилган жиноятлар мажмуи бўйича квалификация қилинмоғи кераклиги, агар мансаб сохтакорлиги мансабдорлик жиноятининг субъекти бўлмаган бошқа шахслар билан иштирокчиликда содир этилган бўлса, бундай иштирокчиларнинг ҳаракатлари, башарти улар талон-торож жинояти иштирокчиси бўлмаса, ЖКнинг 228-моддаси билан эмас, балки мазкур Кодекснинг 28, 209-моддалари билан квалификация қилинмоғи кераклиги ҳақида тушунтириш берилган.

Судлар И.Қ., Х.У. ва Б.Ў. ички ишлар органи ходимлари эканлигини эътибордан четда қолдирган.

Шунингдек, ЖКнинг 209-моддаси диспозициясига кўра, мансабга сохтакорлиги, яъни давлат органи, давлат иштирокидаги ташкилот ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органи мансабдор шахсининг ғаразгўйлик ёки бошқа манфаатларни кўзлаб расмий ҳужжатларга била туриб сохта маълумотлар ва ёзувлар киритиши, ҳужжатларни қалбакилаштириши ёки била туриб сохта ҳужжатлар тузиши ва тақдим этиши фуқароларнинг ҳуқуқларига ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зарар етказилишига сабабчи бўлганда, жиний жавобгарлик белгиланган.

Олий суд Пленумининг 2000 йил 15 сентябрдаги «Ҳарбий хизматни ўташ тартибига қарши жиноятларга оид ишларни кўриш бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги 23-сонли қарори 4.5-бандида мансабдорлик жиноятига хос жиний оқибат — жиддий зиён бўлиб, у ўз хусусияти ва кўламига кўра, кўп миқдорни ташкил этиши, жиддий зиён сифатида, жумладан, содир этилган жиноят туфайли бўлинмада (қисмда) ҳарбий интизомга путур етиши, жанговар топшириқнинг, ўқ отиш машғулотларининг, ишларнинг барбод бўлиши ҳарбий мулкка зиён етказиш ёки уни йўқ қилиш, жиддий моддий зиён етказиш, ҳарбий хизматчилар ва бошқа шахсларнинг шахсий ёки мулкый ҳуқуқларининг бузилиши кабилар тан олиниши белгилаб қўйилган.

Шунингдек, Олий суд Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги «Иқтисодиёт соҳасидаги жиний ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги 11-сонли қарори 27-бандида фуқароларнинг ҳуқуқлари ёки қонун билан кўриқланадиган манфаатларига ёхуд давлат ёки жамоат манфаатларига жиддий зиён етказиш моддий зарар тарзида ҳам, бой берилган фойда тарзида ҳам, шунингдек ҳокимият органларининг обрўсига путур ет-

казишда ифодаланган бўлиши мумкинлиги кўрсатилган.

Жиноят ишида ички ишлар органининг обрўсига путур етказилганлик ҳолати аниқланмаган.

Бундан ташқари Олий суд Пленумининг 2004 йил 21 майдаги «Жазоларни либераллаштириш тўғрисидаги қонунни иқтисодиёт соҳасидаги жиноятларга нисбатан қўллашнинг айрим масалалари ҳақида»ги 4-сонли қарори 3-бандида корхона, муассаса, ташкилот мулкани ўзлаштириш, растрата қилиш, мансаб мавқеини суиистеъмол қилиш, фирибгарлик ва ўғирлик йўли билан талон-торож қилиш (ЖКнинг 167, 168, 169-моддалари) учун жиноий жавобгарлик фақат талон-торож суммаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 61-моддаси учинчи қисмида кўрсатилган миқдордан ошган тақдирда келиб чиқади. Алоҳида квалификация белгилари мавжуд бўлган ҳоллар ҳам бундан мустасно эмаслиги белгилаб қўйилган.

Қонун мазмунига кўра, айбдор ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш мақсадида ҳужжатларни сохталаштирган ёки қалбакилаштирган бўлса (ҳатто жиноятни енгиллаштириш мақсадида бўлса ҳам), айбдорнинг ҳаракатлари фақат ЖКнинг 167-моддаси билан квалификация қилиниши кераклиги, агар мулк ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилингандан, сўнг жиноятни яшириш, пайдо бўлган камомадни беркитиш мақсадида ҳужжатларни сохталаштирган ёки қалбакилаштирган бўлса, мансабдор бўлмаган шахснинг ҳаракатлари ЖКнинг 167 ва 228-моддалари билан жиноятлар жами тариқасида, агар мансабдор шахс бўлса, унинг ҳаракатлари ЖКнинг 167-моддаси иккинчи қисми «г» банди ва 209-моддаси (мансаб сохтакорлиги) билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиниши керак бўлади.

Жиноят иши бўйича Х.У. ва Б.Ў.

2016-2017 ўқув йиллари якуни бўйича синов имтиҳонларини топширган бўлса-да, Жиззах вилоят ИИБ бошлиғининг «Вилоят ички ишлар органлари шахсий таркибига 1-2-3-тоифа малакасини бериш тўғрисида» 2017 йил 4 августдаги 132-сонли буйруғига ўзгартириш киритишганлиги натижасида 2017 йил май ойидан 2018 июнь ойига қадар ойлик маошига қўшимча 2 005 098 сўм тўланишига эришган.

Юқоридаги Олий суд Пленуми қарори ва қонун мазмунига кўра, Х.У. ва Б.Ў.нинг жиноят иши бўйича етказган зарар суммаси 4 411 638 сўмни ташкил қилган бўлиб, ЖКнинг 167-моддаси билан жиноий жавобгарлик фақат талон-торож суммаси жиноят таркибини бермаганлиги сабабли, уларга нисбатан ЖКнинг 167-моддаси билан жиноят иши кўзғатилмаган.

Лекин дастлабки тергов ва суд ўзлаштириш ёки растрата йўли билан талон-торож қилиш мақсадида ҳужжатларни сохталаштирган ёки қалбакилаштирган бўлса (ҳатто жиноятни енгиллаштириш мақсадида бўлса ҳам), айбдорнинг ҳаракатлари фақат ЖКнинг 167-моддаси билан квалификация қилиниши кераклиги ҳақидаги талабига зид равишда, уларнинг ҳаракатларини ЖКнинг 228-моддаси билан квалификация қилган.

Шу сабабли жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатининг 2020 йил 17 августдаги ажрими билан жиноят ишлари бўйича Зафаробод туман судининг 2019 йил 4 февралдаги ҳукми ҳамда Жиззах вилоят суди апелляция инстанциясининг 2019 йил 5 мартдаги ажрими бекор қилиниб, И.Қ., Х.У., Б.Ў.нинг қилмишида жиноят таркиби бўлмаганлиги муносабати билан улар ЖК 228-моддаси иккинчи қисмининг «б» банди билан айбсиз деб топилиб, реабилитация этилган ва жиноят иши ЖПКнинг 83-моддаси 2-бандига асосан тугатилган.

1-1309-1801/94-сонли иш

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ СУДИНИНГ МАЪМУРИЙ ИШЛАР БЎЙИЧА СУДЛОВ ҲАЙЪАТИ ТОМОНИДАН 2020 ЙИЛНИНГ ТЎРТИНЧИ ЧОРАГИДА НАЗОРAT ТАРТИБИДА КЎРИЛГАН ИШЛАР БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ ОБЗОРИ

I. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИК ТЎҒРИСИДАГИ ИШЛАР БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ ОБЗОРИ

1. Адвокатнинг уни ҳимояси остидаги шахс манфаатлари билан боғлиқ қонун ҳужжатларига мувофиқ сўровига асосан прокуратура органлари унга тегишли ахборот (ҳужжатлар)ни тақдим этиши керак. Акс ҳолда, бундай ҳаракат адвокатнинг профессионал фаолиятига тўсқинлик қилиш деб баҳоланиши ва МЖтКнинг 197¹-моддасига асосан жавобгарликка сабаб бўлиши мумкин.

«Р» адвокатлик фирмаси адвокати Н.М. туман прокурорига адвокатлик ордерини илова қилган ҳолда 2020 йил 23 майдаги 111-сонли ариза билан мурожаат қилиб, фуқаро С.С. юзасидан тўпланган материал билан танишиб, нусхалар олишга рухсат беришни сўраган.

Туман прокурори Д.Д.нинг 2020 йил 7 июндаги 222-сонли жавоб хати билан адвокат Н.М.га ва миждози С.Т.га терговга қадар текшириш ҳужжатлари билан танишиб чиқишга ва ушбу ҳужжатлардан нусха олишга рухсат этилмаслиги маълум қилинган ҳамда ушбу жавоб хатидан норози бўлганда, юқори турувчи прокурорга шикоят қилишга ҳақли эканлиги тушунтирилган.

Шундан сўнг «Р» адвокатлик фирмаси адвокати Н.М. 2020 йил 18 июлда вилоят прокурорига ва 2020 йил 28 июлда Ғаллаорол тумани маъмурий судига мурожаат қилган.

«Р» адвокатлик фирмаси адвокати Н.М. суддан туман прокурори Д.Д.ни МЖтКнинг 197¹-моддасига асосан маъмурий жавобгарликка тортишни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ажрими билан Д.Д.га оид маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш «Р» адвокатлик фирмаси адвокати Н.М.га қайтарилган.

Кассация инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг ажрими ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва кассация инстанцияси судларининг қарорларини бекор қилиб, ишни мазмунан кўриш учун биринчи инстанция судига юборган.

Судлов ҳайъати бундай ҳулосага келишда қуйидагиларга асосланган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 44-моддасига мувофиқ, ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, жамоат бирлашмаларининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланади.

«Адвокатура тўғрисида»ги Қонуннинг 10-моддаси биринчи қисмига мувофиқ, адвокатнинг касбга оид ҳуқуқлари, шаъни ва кадр-қиммати қонун билан кўриқланади. Адвокатларнинг касбий фаолиятига у ёки бу тарзда, бевосита ёки билвосита аралашиб, улар ўз касбий вазифаларини бажарётганда олган муайян маълумотларни ошкор этишни талаб қилиш, шунингдек, адвокатлар бирлашмаларининг мансабдор

шахсларидан ва техник ходимларидан худди шундай маълумотларни талаб қилиш тақиқланади. Адвокат ўз касбий вазифаларини бажараётганида унга бирор-бир шаклда таъсир ўтказишга йўл қўйилмайди.

МЖтКнинг 197¹-моддасида адвокат сўровига ахборотни (хужжатларни) тақдим этмасликда, ўз вақтида тақдим этмасликда ёхуд била туриб ёлғон ёки нотўғри ахборот (хужжатлар) тақдим этишда ифодаланган тарзда адвокатнинг профессионал фаолиятига тўсқинлик қилиш, шунингдек, адвокатнинг ишда иштирок этишига тўсқинлик қилиш ёки унинг ишонч билдирувчи шахс (ҳимоя остидаги шахс) манфаатларига зид бўлган вазиятни мажбуран эгаллашига эришиш мақсадида адвокатга қандай шаклда бўлмасин таъсир ўтказиш базавий ҳисоблаш миқдорининг икки бараваридан беш бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлиши белгиланган.

МЖтКнинг 283-моддаси олтинчи қисмига мувофиқ, ушбу Кодекснинг 197¹-моддасида назарда тутилган адвокатнинг профессионал фаолиятига тўсқинлик қилинган тақдирда, адвокат маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисида баённома тузмасдан ўз аризасида ҳуқуқбузарнинг шахси тўғрисидаги маълумотларни, маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган жойни, вақтни ва бу ҳуқуқбузарликнинг моҳиятини, шунингдек, ишни ҳал этиш учун зарур бўлган бошқа маълумотларни кўрсатган ҳолда судга мурожаат қилиш ҳуқуқига эга.

«Прокуратура тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунининг 49-моддасида прокурор, терговчи ва суриштирувчига нисбатан жиноят иши қўзғатиш ва дастлабки тергов ўтказиш прокуратура органларининг мутлақ ваколати ҳисобланиши, прокуратура органлари ходимларининг интизомий ножўя хатти-ҳаракат учун жавобгарлиги масаласи юқори турувчи прокурор томонидан ҳал этилиши назарда тутилган. Бунда прокурорга нисбатан маъмурий иш

қўзғатиш ва маъмурий жавобгарлиги масаласи прокурор томонидан ҳал этилиши назарда тутилмаган.

Шу сабабли, судлов ҳайъати биринчи инстанция суди қайд этилган қонун нормаларига риоя қилмасдан, ишни мазмунан кўрмаган ва маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш материаллини «Р» адвокатлик фирмаси адвокати Н.М.га асоссиз равишда қайтарган, кассация инстанцияси суди эса биринчи инстанция суди томонидан йўл қўйилган хатоликларга эътибор бермасдан, биринчи инстанция судининг ажримини ўзгаришсиз қолдирган деб ҳисоблаган.

Судлов ҳайъатининг қарори Олий суд Раёсатининг қарори билан ўзгаришсиз қолдирилган.

5-908-20-сонли иш

* * *

2. Шахснинг МЖтКнинг 241²-моддасида назарда тутилган ҳуқуқбузарликни содир этганлиги ўз тасдиғини топмаса, унга оид юритилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги иш МЖтКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатилади.

Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасининг ҳудудий бошқармасида Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Тадбиркорлик субъектларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш бўйича вакилнинг буйруғига асосан ўрганиш ўтказилган. Унда Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитасининг ҳудудий бошқармаси бошлиғи ўринбосари, Истеъмомчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва реклама фаолиятини тартибга солиш бошқармаси бошлиғи лавозимида ишлаган А.А. «В» АЖнинг мурожаати бўйича 2019 йил 23 октябрда «Д» МЧЖдан 222-сонли сўров хати билан жамиятнинг «ДС» шаклидаги товар ва хизмат кўрсатиш белгисига олган

гувоҳномаси ёки Ўзбекистон Республикаси Интеллектуал мулк агентлигига ариза билан мурожаат этилганлигини тасдиқловчи ва бошқа тегишли ҳужжатларни сўраб текширув ўтказганлиги ҳамда натижаси бўйича ариза муаллифига «Д» МЧЖ томонидан қонун ҳужжатлари бузилмаганлиги ҳақида жавоб берганлиги, шунингдек, у «К» МЧЖнинг мурожаати бўйича 2019 йил 22 декабрда «А» МЧЖ ва «Л» МЧЖдан 333-сонли сўров хати билан жамиятнинг патент гувоҳномаси, таъсис ҳужжатлари, буйруқ, корхона гувоҳномаси ва бошқа ишга алоқадор ҳужжатларни сўраб олиб, текширув ўтказганлиги ҳамда текширув натижаси бўйича жавоб хати берилганлиги аниқланган ҳамда А.А. текширув ўтказишда амалдаги қонун талабларини бузган деб ҳисобланиб, 2020 йил 24 апрелда маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённома расмийлаштирилган.

Биринчи инстанция судининг қарори билан ҳуқуқбузар А.А. МЖТКнинг 241²-моддаси билан айбли деб топилиб, ушбу кодекснинг 33-моддаси қўлланилиб, унга нисбатан базавий ҳисоблаш миқдорининг 5 баравари миқдорида 1 115 000 сўм жарима солинган.

Кассация инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва кассация инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, А.А.га оид юритилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни МЖТКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатишни лозим топган.

Судлов ҳайъати бундай хулосага келишда қуйидагиларга асосланган:

биринчидан, биринчи ва кассация инстанцияси судлари қайд этилган сўров хатлари А.А. томонидан эмас, балки Ўзбекистон Республикаси Монополияга қарши курашиш қўмитаси ҳудудий бошқармаси бошлиғининг ўринбосари Р.Р. томонидан

имзоланганлигига ва ушбу сўров хатларида ижрочи сифатида 3.3. ва Э.Э. кўрсатилганлигига, корхона, ташкилот, муассасадан чиққан хат-хабарлар учун уни имзолаган мансабдор шахс жавобгар эканлигига эътибор бермаган;

иккинчидан, «Рақобат тўғрисида»ги, «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги, «Табийий монополиялар тўғрисида»ги қонунларга мувофиқ монополияга қарши органнинг мансабдор шахслари рақобат, истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши устидан назоратни амалга оширишда хўжалик юритувчи субъектларнинг ҳужжатларини, ахборотларини олиш ҳуқуқига эга.

«Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги Қонуннинг 24-моддасида мурожаатни тўлиқ, холисона ва ўз вақтида кўриб чиқиш учун қўшимча маълумотлар, маълумотномалар ва материалларга зарурат пайдо бўлган тақдирда, мазкур мурожаатни кўриб чиқаётган давлат органи, ташкилот ёки уларнинг мансабдор шахслари ўз ваколатлари доирасида бошқа давлат органларидан, бошқа ташкилотлардан ва мансабдор шахслардан қўшимча ахборотни сўраб олиши мумкинлиги белгиланган.

3-1002-2003/1216-сонли иш

* * *

3. Биринчи ва кассация инстанцияси судлари ишни кўришида ва шахсни маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этганликда айбли деб топишда маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган ёки этилмаганлигини, ҳуқуқбузарликни содир этганликда гумон қилинаётган шахс уни содир этишда айбдор ёки айбдор эмаслигини, мулкий зарар айнан ушбу шахс томонидан етказилган ёки етказилмаганлигини, шунингдек, ишни тўғри ҳал этишда аҳамиятга молик бошқа ҳолатларни аниқлаши шарт.

Фукаро К.Н. 2020 йил 15 февраль куни соат 11:30 ларда бошқарувидаги «Нексия 3» русумли, давлат рақами 10 К 222 РА бўлган автомашинани Алишер Навоий кўчасида йўл четидан орқага ҳаракатлантираётиб, ҳаракатсиз ҳолда тўхтаб турган фукаро Д.Д.га тегишли «Матиз» русумли, давлат рақами 01 Л 333 АА автомашинанинг орқа қисмига тўқнашган ва воқеа жойидан кетиб қолган.

Биринчи инстанция судининг қарори билан ҳуқуқбузар К.Н. МЖТКнинг 134 ва 137-моддалари билан айбли деб топилиб, унга ушбу Кодекснинг 34-моддаси тартибида узил-кесил базавий ҳисоблаш миқдорининг ўттиз баравари миқдорида 6 690 000 сўм жарима солинган.

Кассация инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва кассация инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, К.Н.га оид юритилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни МЖТКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатишни лозим топган.

Судлов ҳайъати бундай ҳулосага келишда экспертиза ташкилотининг 2020 йил 12 мартдаги 123-сонли ҳулосасига асосланган. Мазкур ҳолатда биринчи ва кассация инстанцияси судлари экспертиза ташкилоти томонидан берилган ҳулосага эътиборини қаратмаган ва К.Н.ни МЖТКнинг 134 ва 137-моддалари билан айбли деб топган. Аммо экспертиза ҳулосасида «Матиз» русумли, давлат рақами 01 Л 333 АА автомашинанинг орқа томондаги бамперида бошқа транспорт воситасига тегишли бўлган лак-бўёқ излари ҳамда «Нексия 3» русумли, давлат рақами 10 К 222 РА автомашинани олди томондаги бамперида бошқа транспорт воситасига тегишли бўлган лак-бўёқ излари мавжуд эмаслиги баён этилган.

МЖТКнинг 307-моддасига кўра, маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни кўриб чиқиш вақтида тегишли орган (ман-

сабдор шахс): маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этилган-этилмаганлигини, ҳуқуқбузарлик содир этилган вақт ва жойни, мазкур шахс уни содир этишда айбдор-айбдор эмаслигини, унинг маъмурий жавобгарликка тортилиш-тортилмаслигини, жавобгарликни енгиллаштирувчи ёки оғирлаштирувчи ҳолатлар бор-йўқлигини, мулкий зарар етказилган-етказилмаганлигини, шунингдек, ишни тўғри ҳал этишда аҳамиятга молик бошқа ҳолатларни аниқлаши шарт.

Шу сабабли, судлов ҳайъати экспертиза ҳулосасидан келиб чиқиб, ҳуқуқбузар ва жабрланувчига тегишли бўлган автомашиналар бир-бири билан тўқнашмаган, деган ҳулосага келган ҳамда К.Н.нинг ҳаракатларида МЖТКнинг 134 ва 137-моддаларида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик аломатлари мавжуд эмас деб ҳисоблаб, маъмурий иш юритишни МЖТКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатишни лозим топган.

3-1001-2003/1164-сонли иш

* * *

4. Қонун ҳужжатларида ва ташкилотларнинг ички меъёрий ҳужжатларида баъжарилиши мажбурий қилиб белгиланмаган талабларга асосланиб шахсни МЖТКнинг 54-моддасида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик бўйича жавобгарликка тортиб бўлмайди.

Давлат санитария-эпидемиология нazorати бошқармаси шаҳар филиали ходимлари томонидан 2020 йил 28 июнда тузилган 111-сонли маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомада яқка тартибдаги тадбиркор С.С.нинг озик-овқат дўконига кириш жойида дезинфекцияловчи тўшама йўқлиги, эшик тутқичларида дезинфекцияловчи дока йўқлиги аниқланганлиги кўрсатилган.

Биринчи инстанция судининг қарори билан С.С. МЖТКнинг 54-моддаси иккинчи қисми билан айбли деб топилиб, унга нисбатан базавий ҳисоблаш миқдорининг йигирма баравари миқдорида 4 460 000 сўм жарима солинган.

Кассация инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва кассация инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, С.С.га оид юритилган маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишни МЖТКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатишни лозим топган.

Судлов ҳайъати бундай хулосага келишда қуйидагиларга асосланган.

Вазирлар Маҳкамасининг «Коронавирус инфекцияси тарқалишига қарши қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» 2020 йил 23 мартдаги 176-сонли қарори 2-бандига биринчи босқичда Тошкент шаҳрида, кейинчалик босқичма-босқич Нукус шаҳри, вилоят ва туман марказларида жойлашган барча йирик деҳқон бозорлари ва савдо мажмуалари (супермаркет, гипермаркет ва бошқалар) кириш-чиқиш жойларини тегишли мутахассислар билан таъминлаган ҳолда тепловизорлар ва антисептик воситалар билан жиҳозланиши белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси Бош Давлат санитария врачлари томонидан 2020 йил 23 апрелда тасдиқланган 0372-20-сонли «COVID-19 пандемияси даврида чеклаш тадбирларини қўлланилиши шароитида давлат идоралари ва бошқа ташкилотлар, шунингдек, тадбиркорлик субъектларининг фаолиятини ташкил қилиш тўғрисидаги вақтинчалик санитария қоида ва меъёрлари» белгиланган.

Бироқ Давлат санитария-эпидемиология назорати бошқармаси шаҳар филиали ходимлари томонидан 2020 йил 28 июнда тузилган 111-сонли маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги баённомада яқка тартибдаги тадбиркор С.С.га нисбатан билдирилган эътирозлар юқорида қайд этилган ва бошқа қонун ҳужжатларида тадбиркорлик субъектлари томонидан бажарилиши мажбурий қилиб кўрсатилмаган.

Шу сабабли судлов ҳайъати С.С.нинг ҳаракатларида МЖТКнинг 54-моддаси иккинчи қисмида назарда тутилган ҳуқуқбузарлик аломатлари мавжуд эмас деб ҳисоблаб, С.С.га оид юритилган маъмурий ишни МЖТКнинг 271-моддаси 1-бандига асосан тугатишни лозим топган.

3-2301-2001/1477-сонли иш

* * *

II. МАЪМУРИЙ ВА БОШҚА ОММАВИЙ ҲУҚУҚИЙ МУНОСАБАТЛАРДАН КЕЛИБ ЧИҚҚАН НИЗОЛАРГА ОИД ИШЛАР БЎЙИЧА СУД АМАЛИЁТИ ОБЗОРИ

1. Қонун ҳужжатларига мувофиқ ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқи ер участкаси берилган муддат тугаганда бекор қилинади.

Туман ҳокимининг 2007 йил 11 июндаги 111-сонли қарори билан туманнинг «Наврўз» ҚФЙдаги 122-контурдан 1,2 гектар ер участкаси фуқаро С.Т.га боғ барпо этиш учун 11 йил муддатга ажратилган. Шундан сўнг С.Т. томонидан «Ш» фермер хўжалиги ташкил этилиб, фермер хўжалиги ва туман ҳокимлиги ўртасида ижара шартномаси тузилган. Ажратилган ер участкасининг муддати 2018 йилда тугаган ва тарафлар ўртасида тузилган ижара шартномасининг амал қилиш муддати узайтирилмаган.

Кейинчалик туман ҳокимининг 2019 йил 16 февралдаги 666-сонли қарори билан фуқаро В.В.га боғдорчилик йўналишидаги фермер хўжалигини ташкил этиш учун туман захира ерларидан «Наврўз» ҚФЙдаги 122 ва 126-контурлардан жами 9,85 га ер участкаси 49 йил муддатга ижарага берилган.

Шу сабабли аризачи С.Т. судга ариза билан мурожаат қилиб, туман ҳокимининг 2019 йил 16 февралдаги 666-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топишни сўраган.

Биринчи инстанция суди аризачининг аризасини қаноатлантирган. Суд бундай хулосага келишда туман ҳокимининг 2007

йил 11 июндаги 111-сонли қарори билан аризачи С.Т.га ижарага берилган ер участкаси туман ер захирасига қайтариб олинмасдан туриб, туман ҳокимининг 2019 йил 16 февралдаги 666-сонли қарори қабул қилинганлигига ва ушбу қарор билан низоли ер участкаси учинчи шахсга ижарага берилганлигига асосланган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва апелляция инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни рад этишни лозим топган.

Судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни рад этишда қўйидагиларга асосланган: Ер кодексининг 36-моддаси биринчи қисми 2-бандига кўра, бутун ер участкасига ёки унинг бир қисмига эгалик қилиш ҳуқуқи ёхуд ундан доимий ёки муддатли фойдаланиш ҳуқуқи, шунингдек, ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқи ер участкаси берилган муддат тугаганда бекор қилинади.

Туман ҳокимининг 2007 йил 11 июндаги 111-сонли қарори билан аризачи С.Т.га боғ барпо этиш учун ер участкаси 11 йил муддатга берилган бўлиб, 2018 йилда ушбу муддат тугаган. Бироқ мазкур муддат тарафлар томонидан ёки суд тартибида узайтирилмаган. Мазкур ҳолатда аризачининг ерга бўлган ҳуқуқи 2018 йилда тугаганлиги сабабли, низоли ер участкаси туман захирасидаги ер ҳисобланади.

Фуқаролик кодексининг 12-моддаси биринчи қисмида давлат органи ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органининг қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлмаган ҳамда фуқаронинг ёки юридик шахснинг фуқаролик ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган ҳужжати суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкинлиги белгиланган.

Бироқ туман ҳокимининг 2019 йил 16 февралдаги 666-сонли қарори аризачининг ҳуқуқларини ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузмаган. Чунки ушбу қарор билан В.В.га жами 9,85 гектар ер участкаси туман захирасидаги ерлардан ажратилган.

3-1111-1901/1335-сонли иш

* * *

2. Маъмурий орган мансабдор шахсларининг қарори устидан судга ариза (ишқоят) манфаатдор шахсга ўзининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги тўғрисида маълум бўлган пайтдан эътиборан уч ой ичида берилиши мумкин. Агар бундай ариза (ишқоят)ни бериш муддати узрли бўлмаган сабабларга кўра, ўтказиб юборилган бўлса, уни қаноатлантириш рад этилади.

Туман ҳокимининг 2014 йил 13 мартдаги 333-сонли қарори билан Д.Ж.га Марказий ўрмон хўжалиги ер харитасининг 23-контурида Хитой технологияси асосида муқобил ёқилгилардан фойдаланадиган иссиқхона қуриш учун жами 1,1 гектар ер майдони ажратилган.

Туман ҳокимининг 2016 йил 26 сентябрдаги 444-сонли қарори билан Марказий ўрмон хўжалиги ерларида Д.Ж. томонидан қурилган биноларга эгалик қилиш ҳамда 1,3 га ер майдонидан доимий фойдаланиш ҳуқуқи берилган.

Вилоят прокуратурасининг 2017 йил 14 сентябрдаги протестига асосан туман ҳокимининг 2017 йил 25 октябрдаги 555-сонли қарори билан туман ҳокимининг 2014 йил 13 мартдаги 333-сонли қарори бекор қилинган.

Шу сабабли Давлат ўрмон хўжалиги судга ариза билан мурожаат қилиб, туман ҳокимининг 2016 йил 26 сентябрдаги 444-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топишни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан аризачининг аризаси қаноатлантирилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва апелляция инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни рад этган.

Судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни рад этишда қуйидагиларга асосланган.

Биринчи ва апелляция инстанцияси судлари низоли ер участкаси вилоят давлат ўрмон хўжалигига тегишли ер участкаси эканлигига асосланиб, аризани қаноатлантириш ҳақида хулосага келган бўлса-да, ушбу ер участкаси ҳақиқатдан ҳам, вилоят давлат ўрмон хўжалигига тегишли ёки тегишли эмаслигига аниқлик киритмаган. Чунки туман ҳокимининг 2019 йил 16 ноябрдаги 666-сонли қарори билан низоли ер участкаси давлат ўрмон хўжалигининг ҳисобидан туман захира ерлари ҳисобига қайтарилган бўлган.

МСИЮтКнинг 186-моддаси биринчи қисмига кўра, агар ушбу кодексда ёки ўзга қонунларда бошқа муддатлар белгиланмаган бўлса, маъмурий органнинг, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органининг, улар мансабдор шахсларининг қарори, ҳаракати (ҳаракатсизлиги) устидан ариза (шикоят) манфаатдор шахсга ўзининг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатлари бузилганлиги тўғрисида маълум бўлган пайдан эътиборан уч ой ичида судга берилиши мумкин.

Аниқланишича, туман маъмурий судининг 2019 йил 21 июндаги ҳал қилув қарори билан аризачи Д.Ж. ва бошқаларнинг туман ҳокимининг 2017 йил 25 октябрдаги 555-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топиш ҳақидаги талаби рад қилинган. Ушбу ҳал қилув қарорида учинчи шахс сифатида Давлат ўрмон хўжалиги вакили Ш.Ш. судда иштирок этганлиги, аризачи Д.Ж. ўзининг аризаси ва суд-

да берган тушунтиришларида низоли ер майдонида у Хитой технологияси асосида иссиқхона қурганлиги, унинг иссиқхонасига туман ҳокимининг 2016 йил 26 сентябрдаги 444-сонли қарори билан эгалик ҳуқуқи берилганлиги маълум қилинган.

Шундай бўлса-да, Давлат ўрмон хўжалиги 2019 йил 2 ноябрда, яъни МСИЮтКнинг 186-моддаси биринчи қисмида кўрсатилган муддатни ўтказган ҳолда туман ҳокимининг 2016 йил 26 сентябрдаги 444-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топишни сўраб, маъмурий судга мурожаат қилган.

Олий суд Пленумининг «Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида» 2019 йил 24 декабрдаги 24-сонли қарори 19-бандида, агар судга мурожаат қилиш муддати ўтказиб юборилган ёки ўтказиб юборилган муддатни тиклаш суд томонидан рад этилган бўлса, аризани қаноатлантириш рад қилиниши ҳақида тушунтириш берилган.

Шу сабабли судлов ҳайъати МСИЮтКнинг 186-моддаси биринчи қисми ва Олий суд Пленумининг «Маъмурий органлар ва улар мансабдор шахсларининг қарорлари, ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) устидан шикоят қилиш тўғрисидаги ишларни кўриб чиқиш бўйича суд амалиёти ҳақида» 2019 йил 24 декабрдаги 24-сонли қарори 19-бандига асосланиб, суд қарорларини бекор қилган ва аризани қаноатлантиришни рад этган.

3-1408-1901/1360-сонли иш

* * *

3. Кассация шикояти (протести) беришнинг ўтказиб юборилган муддати шикоят (протест) берган шахснинг илтимосмаси бўйича кассация инстанцияси суди томонидан, агар илтимосно-

ма ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан олти ой ичида берилган ва кассация шикоятини (протестини) бериш муддати ўтказиб юборилишининг сабаблари суд томонидан узрли деб топилган бўлса, тикланиши мумкин.

Аризачи «Б» фермер хўжалиги судга ариза билан мурожаат қилиб, туман ҳокимининг 2019 йил 18 июндаги 222-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топишни сўраган.

Биринчи инстанция судининг 2019 йил 28 декабрдаги ҳал қилув қарори билан ариза қаноатлантирилган.

Учинчи шахс фуқаро Д.Д. 2020 йил 16 июлда биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори устидан кассация шикояти билан мурожаат қилган.

Кассация шикоятига шикоят беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклаш ҳақида илтимоснома ҳам илова қилинган.

Кассация инстанцияси судининг 2020 йил 30 июлдаги ажрими билан фуқаро Д.Д. нинг кассация шикояти бериш муддатини тиклаш тўғрисидаги илтимосномасини қаноатлантириш рад этилиб, кассация шикоятини эса уни бериш муддати ўтганлиги асоси билан қабул қилиш рад этилган. Фуқаро Д.Д. кассация инстанцияси судининг ажримдан норози бўлиб, назорат шикояти билан мурожаат қилган.

Судлов ҳайъати кассация инстанцияси судининг ажримини бекор қилиб, фуқаро Д.Д.нинг кассация шикоятини беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклаш тўғрисидаги илтимосномасини қаноатлантириб, кассация шикоятини кўриб чиқиш учун ишни кассация инстанцияси судига юборган.

Судлов ҳайъати бундай хулосага келишда кассация инстанцияси суди асоссиз равишда кассация шикоятини беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклашни рад этишда шикоят бериш муддатини ҳал

қилув қарори қабул қилинган кундан бошлаб ҳисоблаганлигига асосланган.

МСИЮтКнинг 227-моддаси иккинчи қисмига кўра, кассация шикояти (протести) беришнинг ўтказиб юборилган муддати шикоят (протест) берган шахснинг илтимосномаси бўйича кассация инстанцияси суди томонидан, агар илтимоснома ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан олти ой ичида берилган ва кассация шикоятини (протестини) бериш муддати ўтказиб юборилишининг сабаблари суд томонидан узрли деб топилган бўлса, тикланиши мумкин.

Ваҳоланки, кассация инстанцияси суди МСИЮтКнинг 227-моддаси иккинчи қисмида белгиланган муддатга эътибор бермаган. Ушбу кодекснинг 227-моддаси иккинчи қисмида кассация шикояти беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклаш тўғрисидаги илтимоснома ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан эътиборан олти ой ичида эмас, балки ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан олти ой ичида берилиши мумкинлиги белгиланган.

Мазкур ҳолатда, кассация инстанцияси суди кассация шикояти беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклаш тўғрисидаги илтимосномани у ҳал қилув қарори қабул қилинган кундан эътиборан 6 ой 18 кун ўтгач, яъни 2020 йил 16 июлда берилганлиги асоси билан қаноатлантиришни рад этиб хатоликка йўл қўйган. Бунда МСИЮтКнинг 227-моддаси иккинчи қисмида белгиланган муддат бўйича ҳисобланганда, фуқаро Д.Д. томонидан кассация шикояти ва уни беришнинг ўтказиб юборилган муддатини тиклаш тўғрисидаги илтимоснома ҳал қилув қарори қонуний кучга кирган кундан эътиборан 5 ой 18 кун ичида берилган ва кодексда белгиланган илтимоснома бериш муддати ўтказиб юборилмаган.

3-1802-1901/2054-сонли иш

* * *

4. Ҳокимликнинг қонун ҳужжатларига мувофиқ бўлмаган қарори суд томонидан ҳақиқий эмас, деб топилди.

Туман давлат нотариал идорасида 2008 йил 14 ноябрда тасдиқланган 333-сонли олди-сотди шартномасига асосан «Мустақиллик» ҚФЙ ҳудудида жойлашган «Ишлаб чиқариш базаси» бино-иншоотлари фуқаро Л.М.га сотилган.

Вилоят Ер тузиш ва кўчмас мулк кадастри давлат корхонасининг 2018 йил 25 октябрдаги маълумотномасида 2009 йил 15 апрелда «Мустақиллик» ҚФЙ ҳудудида жойлашган «Ишлаб чиқариш базаси»нинг умумий ер майдони 3900 кв.м, қурилиш ости майдони 480,50 кв.м бино-иншоотларига объект эгаси сифатида Л.М.нинг номига кадастр ҳужжатлари тайёрланиб, давлат рўйхатидан ўтказилганлиги кўрсатилган. Л.М.нинг ер участкасига бўлган ҳуқуқи давлат рўйхатидан ўтказилмаган.

Шаҳар ҳокимининг 2019 йил 26 ноябрда «Фуқаро Л.М. тасарруфидаги ер майдонига нисбатан доимий фойдаланиш ҳуқуқини бекор қилиш ҳамда ер майдонини шаҳар ҳокимлиги захирасига қайтариб олиш тўғрисида»ги 222-сонли қарори қабул қилинган. Ушбу қарорнинг 2-бандида фуқаро Л.М. тасарруфидаги 3900 кв.м ер майдонига нисбатан доимий фойдаланиш ҳуқуқи бекор қилинган ва 1400 кв.м ер майдони шаҳар ҳокимлигининг захирасига қайтариб олинган.

Шу сабабли аризачи Л.М. судга ариза билан мурожаат қилиб, шаҳар ҳокимининг 2019 йил 26 ноябрдаги 222-сонли қарорини ҳақиқий эмас, деб топишни сўраган.

Биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори билан аризачининг аризасини қаноатлантириш рад этилган.

Апелляция инстанцияси судининг қарори билан биринчи инстанция судининг ҳал

қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

Судлов ҳайъати биринчи ва апелляция инстанцияси судлари қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни лозим топган.

Судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиб, аризани қаноатлантиришни рад этишда қуйидагиларга асосланган.

Шаҳар ҳокимининг 2019 йил 26 ноябрдаги 222-сонли қарори билан ер участкаси захирага олинган ва Л.М.нинг «Ишлаб чиқариш базаси»га тегишли ҳудудда ер участкасига нисбатан ҳуқуқи қолмаган.

Аммо туман давлат нотариал идорасида 2008 йил 14 ноябрда тасдиқланган 333-сонли олди-сотди шартномасига асосан, Л.М. «Мустақиллик» ҚФЙ ҳудудида жойлашган ишлаб чиқариш базасининг бино-иншоотларини сотиб олган ва ушбу шартнома 2009 йил 12 январда шаҳар Ер тузиш ва кўчмас мулк кадастри хизмати давлат корхонасида рўйхатдан ўтказилиб, Л.М. номига 274-сонли кадастр иши расмийлаштирилган. Олди-сотди шартномасига асосан Л.М. сотиб олган бино-иншоотларнинг қурилиш ости майдони 138,50 метр квадратни ташкил этган. Ушбу шартнома ҳозирги кунга қадар қонуний кучда бўлиб, ҳақиқий эмас, деб топилмаган ёки бекор қилинмаган.

Мазкур ҳолатда Л.М.нинг ишлаб чиқариш базаси бино-иншоотлари жойлашган ер участкаси аниқланмасдан, шаҳар ҳокими томонидан 3900 кв.м ер майдони, шу жумладан, қонуний асосларга кўра, Л.М.га тегишли бўлган майдон ҳам захирага олиниб, аризачининг ҳуқуқ ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларига путур етказилган.

Шу сабабли судлов ҳайъати суд қарорларини бекор қилиш ва аризачининг аризасини қаноатлантиришни лозим топган.

3-1603-2001/255-сонли иш

«ШИКОЯТБОЗЛИК СИНДРОМИ»

Ҳар қандай жамиятда одамлар турли низо-ларга дуч келиши мумкин. Ўзаро келишувга эришилмаган тақдирда низолар судда қонуний ечимини топади. Яъни, судда ким ҳақ, ким ноҳақ экани маълум бўлади.

Суд ҳукми ёки қарор чиқаргандан сўнг бундан норози бўлган томон юқори инстанциялар ва бошқа давлат идораларига мурожаат этиш ҳуқуқига эга. Бу Конституциямиз ва қонунларда кафолатланган. Мазкур ҳуқуқдан фойдаланишни чеклашнинг ўзи бир жиноят ҳисобланади.

Аслида гап шундаки, бугунги кунда «фуқароларимиз суддан норози, судлар уларни рози қила олмаяпти», деган қарашлар, ижтимоий тармоқларда суддан норозилик баён қилинган чиқишлар тез-тез учраб тургани баҳссталаб.

Бу фикр ёки чиқишларга асос борми? Ўрганишлар бундай фикр тарқатаётган манба муаллифлари, ишнинг ҳақиқий ҳолатини ўрганишга уринмай, фақат бир тараф, яъни, судда масаласи унинг фойдасига ижобий ҳал бўлмаган тарафнинг фикрларига асосланаётганини кўрсатмоқда. Бундай ёндашувни тўғри деб бўладими?

Чунки айни пайтда судлар қарор қабул қилгач, тарафларга қабул қилинган қарорнинг моҳият-мазмунини қандай қонун ҳужжатларига асослантирилганини батафсил тушунтирмоқда.

Бу эса ўзининг ижобий натижасини бераётгир. Хусусан, 2020 йилда республика судлари томонидан кўрилган ишлар юзасидан чиқарилган суд қарорларининг бор-йўғи 3,5 фоизи бўйича юқори инстанция судларига шикоятлар келтирилгани, қолган 96,5 фоиз ишлар бўйича «мағлуб» бўлган тарафлар қонун талаби улар томонида эмаслигини тушуниб етганлигини кўрсатади. Қолаверса, юқори инстанция судига келтирилган шикоятларнинг 65 фоизи ҳам асоссиз деб топilib, суд қарорлари ўзгаришсиз қолдирилган.

Бундай ижобий натижага эришишда тарғибот-ташвиқот ишлари ва сайёр суд мажлислари муҳим аҳамиятга эга бўлди. Хусусан, ўтган йилда 188 349 та иш сайёр суд мажлисларида кўрилган бўлса, аниқланган қонун бузилиши ҳолатлари юзасидан 41 292 та хусусий ажрим (тақдимнома) чиқарилган. Судья ва ходимлар томонидан оммавий ахборот воситалари орқали 16 260 та тарғибот ишлари амалга оширилган бўлса, маҳаллаларда 20 668 мартаба тушунтириш ишлари ўтказилган. Бундан ташқари, судлар раҳбариятининг маҳаллаларда 15 357 та сайёр қабул ташкил қилиниб, жисмоний ва юридик шахслар вакилларининг мурожаатлари кўриб чиқилган. Бу жараён келгусида ҳам изчил давом эттирилади, албатта.

Олий судга келиб тушаётган шикоятларнинг 2019 йилга нисбатан 2020 йилда 36,9 фоизга камайганини судлар томонидан амалга оширилаётган тушунтириш ва тарғибот ишларининг натижаси деб баҳолаш мумкин. Бирок, кейинги пайтларда амалиётда шундай ҳолатлар кузатилаяптики, айримлар ноҳақ бўлса-да, йиллар мобайнида шикоят ёзишдан тўхтамаяпти. Хўш, бунинг сабаби нима? Очиқ-ойдин кўриниб турган ҳақиқатни тан олмасдан «шикоятбозлик хасталиги»га йўлиққанларнинг мақсад-муддаоси не?!

Фикримизни мисоллар ёрдамида давом эттирсак.

Маълумки, суд қарорларига нисбатан шикоят келтиришнинг ўзига яраша тартиби ва қоидалари мавжуд. Хусусан, Жиноят-процессуал кодексининг 498 ва 510-моддаларига мувофиқ, маҳкум, унинг химоячиси, қонуний вакили, шунингдек, жарбланувчи, унинг вакили суд қарорларига нисбатан шикоят келтириш ҳуқуқига эга. Яъни, қонун билан суд қарорларига нисбатан шикоят келтириш ваколатига

эга бўлган шахслар доираси қатъий белгилаб қўйилганки, жиноят ишига алоқаси бўлмаган шахслар суд қарорлари қонунийлиги масаласини муҳокама қилиш ва бу борада шикоят келтириш ҳуқуқига эга эмас.

Худди шундай чекловлар фуқаролик, маъмурий, иқтисодий ишлар бўйича ҳам ўрнатилганки, иш бўйича манфаатдор тараф, яъни, судланган, жабрланувчи, даъвогар ёки жавобгар суд қароридан рози бўлган бир вазиятда бошқаларнинг, улар судда тараф бўлиб ўтган шахснинг яқин қариндошлари бўладими ёки танишлари бўладими, ишга аралашмаслигини таъминлаш мақсади назарда тутилган.

Афсуски, айрим фуқароларга қонун талабини қайта-қайта тушунтирсанг ҳам ўзининг билганидан қолмай, бошқаларни ишдан қолдириб, Олий суд, Олий Мажлис палаталари, Вазирлар Маҳкамаси ва бошқа нуфузли идораларга шикоят қилишдан тўхташмайди.

Масалан, турмуш ўртоғи О.ни (исм-шарифлар ўзгартирилган) яқин қариндошлари кўз ўнгида ўта шафқатсизларча қасддан ўлдирган С. озодликдан маҳрум этиш жазосига судланиб, охириги икки йилда жазо ўтаётган муассаса орқали бирон марта ҳам суд қарорларига нисбатан шикоят ёзмаган бўлса-да, унинг таниши бўлган фуқаро К.га юқорида қайд этилган қонун талаби бир неча маротаба тушунтирилгани, бу ҳақда унга кўплаб ёзма равишда жавоблар берилгани, уни Олий суд раиси ва раис ўринбосарлари ҳам бир неча марта шахсан қабул қилиб, тегишли тушунтиришлар беришганига қарамай, 2019 йилда 18 маротаба, 2020 йилнинг ўзида эса, фақат Олий суднинг ўзига 13 маротаба шикоятлар билан мурожаат қилиб, С.нинг қамоқдан озод этилишини талаб қилмоқда.

Яна бир мисол: фуқаро А. фуқаро И.ни алдаб, фирибгарлик йўли билан унинг кўп миқдордаги пул маблағини қўлга киритиб, талон-торож қилган.

Иш судда кўрилиб, айбдор шахс жиноий жавобгарликка тортилган ва келтирилган зарарни айбдордан И.нинг фойдасига ундириш белгиланиб, суд қарори ижрога қаратилган.

Бир қараганда, оддий ва содда ечим. Бироқ, фуқаро И. жиноят оқибатида етказилган

моддий зарарни айбдордан ундириш масаласида Мажбурий ижро бюросининг тегишли ҳудудий бўлимига мурожаат қилиш ўрнига турли вазлар билан судга мурожаат қилишдан тўхтамаётгани ажабланарли, холос.

Унинг вазларини текшириш мақсадида жиноят иши Олий суднинг жиноят ишлари бўйича судлов ҳайъатида, ҳатто Олий суднинг Раёсатида қайта-қайта кўрилгани, келтирилган вазларини текшириш учун жиноят иши бир неча маротаба янгидан апелляция тартибида кўриш учун юборилгани, бироқ, унинг вазлари ўзининг тасдиғини топмаётгани ҳам фуқаро И.ни шикоят ёзишдан тўхтатмаяпти.

Бу ҳолатда фуқаро И.ни инсонийлик юзасидан тушуниш мумкин, чунки у алданган ва фирибгарлар томонидан талон-торож қилинган мулкани қайтариб ололмаган. Бироқ, фуқаро И. Олий суд раиси ва раис ўринбосари томонидан 8 марта қабул қилинган ва унга қонун талаблари, хусусан, зарарни ундириш масаласида Мажбурий ижро бюросига, унга нисбатан фирибгарлик жиноятини фуқаро А. билан бирга фуқаро М. ҳам содир этгани ҳолати юзасидан эса ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идораларга мурожаат қилиши лозимлиги тушунтирилган.

Кўриниб турганидек, фуқаро И.нинг суд ҳукми ва ажримларидан норози бўлишига ҳеч қандай қонуний асос мавжуд эмас. Етказилган зарарни ундириш масаласи эса Мажбурий ижро бюроси ваколатига киради.

Хулоса ўрнида айтадиган бўлсак, қарра жадвали каби ошқора кўриниб турган, ҳал бўлган муаммо бўйича қайта-қайта шикоят қилишдан фойда йўқлиги, аксинча, бу каби шикоятчиларнинг асоссиз равишда шикоятлар ёзиши суд қарорлари устидан келиб тушаётган шикоятлар сонининг сунъий равишда ошишига сабаб бўлаётгани кундек равшан. Бундан ташқари, шикоятбозлик қилиш давлат идоралари масъуллари, судьяларни сарсон қилиб, уларнинг вақтини ўғирлайди. Шу боис, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришга алоҳида эътибор қаратиш зарур.

И. МУСЛИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди раисининг ўринбосари

КОРПОРАТИВ НИЗОЛАРНИНГ АЙРИМ ТУРЛАРИГА ДОИР ИШЛАРНИ КЎРИШ

Мамлакатимизда иқтисодиёт соҳасида бозор механизмларини кенг жорий этиш, қулай ишбилармонлик муҳитини шакллантириш, тадбиркорликни ривожлантириш борасида муҳим ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, тадбиркорлик билан шуғулланишни истаган ҳар бир шахсга ўз бизнесини ортқча оворагарчиликсиз юридик шахс тузиш орқали юришнинг содалаштирилган механизмлари яратилмоқда. Тадбиркорлик субъектларининг сони кўпайиб бориши билан улар ўртасида, шунингдек тадбиркорлик субъектларини бошқариш соҳасида уларнинг иштирокчилари ўртасида низолар келиб чиқиши ҳам табиий жараён дир.

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексининг 25-моддасига кўра, ушбу Кодекснинг 30-моддасида кўрсатилган корпоратив низолар бўйича ишлар иқтисодий судга тааллуқлидир, бундан мехнатга оид низолар мустасно.

Иқтисодий судлар томонидан 2020 йилда корпоратив низолар юзасидан 415 та иш кўрилган. Мазкур низоларнинг аксарияти иштирокчиларни жамият иштирокчилари сафидан чиқариш, юридик шахс бошқарув органлари қарорлари устидан шикоятлар, дивиденд ундириш, хўжалик жамиятлари устав фондида (устав капиталида) улушнинг тегишлилиги, юридик шахс томонидан тузилган битимларни ҳақиқий эмас деб топиш ва уларнинг ҳақиқий эмаслиги оқибатларини қўллаш, юридик шахс иштирокчиларининг умумий йиғилишини чақириш билан боғлиқдир.

Иқтисодий судлар томонидан корпоратив низолар бўйича ишлар Иқтисодий процессуал кодексда назарда тутилган даъво ишини юришнинг умумий қоидалари бўйича, тегишли бобда белгиланган хусусиятлар инобатга олинган ҳолда кўриб чиқилади.

Судлар мазкур тоифадаги низоларни асосан Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (ФК), «Акциядорлик жамиятлари ва акциядорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги, «Масъулияти чекланган ҳамда кўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги қонунлари асосида ҳал этмоқда.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди Пленумининг 2014 йил 20 июндаги «Иқтисодий судлар томонидан корпоратив низоларни ҳал этишнинг айрим масалалари тўғрисида»ги 262-сонли қарорида берилган тушунтиришлар ҳам мазкур тоифадаги ишларни кўришда муҳим аҳамият касб этмоқда.

Шу билан бирга бундай тоифадаги ишларнинг судга тааллуқлилиги, айрим даъво талаблари бўйича даъво муддатларини қўллаш ва бошқа масалалар бўйича турли фикрлар ҳам мавжуд.

Хусусан, «Масъулияти чекланган ҳамда кўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни 41-моддасининг биринчи қисмига кўра, жамият иштирокчилари умумий йиғилишининг ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатлари, жамиятнинг устави талаблари бузилган ҳолда қабул қилинган ҳамда жамият иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини буздиغان қарори овоз беришда иштирок этмаган ёки баҳсли қарорга қарши овоз берган жамият иштирокчисининг аризасига кўра суд томонидан ҳақиқий эмас деб топилиши мумкин. Бундай ариза жамият иштирокчиси қабул қилинган қарор тўғрисида билган ёки билиши лозим бўлган кундан эътиборан икки ой ичида берилиши мумкин. Агар жамият иштирокчиси шикоятга сабаб бўлган қарорни қабул қилган жамият иштирокчиларининг умумий йиғилишида иштирок этган бўлса, мазкур ариза шун-

дай қарор қабул қилинган кундан эътиборан икки ой ичида берилиши мумкин.

Юқорида қайд этилган Пленум қарори 20.2-бандининг иккинчи хатбошисида ушбу Қонуннинг 41-моддасида белгиланган икки ойлик муддат махсус даъво муддати ҳисобланиши ва у суд томонидан фақат низодаги тарафнинг суднинг ҳал қилув қарори қабул қилингунга қадар берган аризасига мувофиқ қўлланилиши, ушбу муддатнинг ўтказиб юборилганлиги сабаблари даъвогарнинг илтимосномасига асосан суд томонидан узрли деб топилиб, ФК 159-моддасига мувофиқ тикланиши мумкинлиги ҳақида тушунтириш берилган.

Умумий қоидага кўра, даъво муддати шахс ўзининг ҳуқуқи бузилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан ўта бошлайди. Бу қоидадан истиснолар ФК ва бошқа қонун ҳужжатлари билан белгиланади (ФК 154-моддасининг биринчи қисми).

Амалиётда «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонуннинг 41-моддасида кўрсатилган даъво муддатини қўллаш, аниқроғи, ушбу муддатнинг бошланиш санасини аниқлаш бўйича турли фикрлар мавжуд. Хусусан, кўпчилик ҳолларда даъвогарлар, яъни умумий йиғилишда иштирок этмаган МЧЖ иштирокчилари бошқа иштирокчилар томонидан қабул қилинган қарор ҳақида билмаганликларини, ушбу қарор ҳақида анча вақт ўтганидан кейин билганликларини ваз қилиб келтирадилар.

Айрим ҳолларда судлар иштирокчининг МЧЖ иштирокчиларининг умумий йиғилиши қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талаб билдирилиб, ушбу йиғилишдан хабардор бўлмаганлиги учун ўтказиб юборилган икки ойлик даъво муддатини тиклаш ҳақидаги илтимосномасини муҳокама қилишда, «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонуннинг 31-моддасида жамият иштирокчиларининг навбатдаги умумий йиғилиши жамиятнинг уставида белгиланган муддатларда, лекин йилига камида бир марта ўтказилиши белгиланганлиги, иштирокчи тараф Қонуннинг 8-моддасида белгиланган ҳуқуқлардан фойдаланган ҳолда ўтказилган умумий йиғилиш ҳақида хабардор

бўлиш ҳуқуқига эга эканлигидан келиб чиқиб, муддат узрсиз сабаб билан ўтказиб юборилганлиги ҳақида хулосага келадилар. Айрим судьялар ўтказиб юборилган муддатни тиклаш ҳақидаги илтимосномани муҳокама қилишда иштирокчи умумий йиғилишда иштирок этиш ҳуқуқига эга эканлиги, йиғилишда иштирок этиш унинг мажбурияти ҳисобланмаслигидан келиб чиқиб, муҳокама қилиш лозим деб ҳисоблайдилар. Фикримизча, бундай илтимосномани ҳақиқий эмас деб топиш сўралаётган умумий йиғилиш қарори қандай тартибда қабул қилинганлиги, яъни, ушбу йиғилиш ҳақида иштирокчилар қонунда белгиланган тартибда хабардор қилинганлигидан келиб чиқиб муҳокама қилиш лозим бўлади.

Бундан ташқари, амалиётда йиғилиш қарорини имзолаган шахслар (аксарият ҳолларда йиғилиш раиси ва котиби)нинг имзолари қалбакилаштирилганлиги ҳақидаги асос билан қарорни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисида талаб билдирилган ишлар ҳам мавжуд. Фикримизча, бундай талаб билдирилган иш бўйича ўтказиб юборилган муддатни тиклаш ҳақидаги илтимосномани муҳокама қилишда даъво муддатининг бошланиш пайтини даъвогарнинг умумий йиғилиш қароридаги имзо қалбакилаштирилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган пайтдан бошлаб ҳисоблаш мақсадга мувофиқ бўлади.

Шу ўринда умумий йиғилиш қарорида кўрсатилган шахсларнинг имзолари қалбакилаштирилганлиги сабабли бундай йиғилиш қарорни мавжуд эмас деб ҳисоблаб, ушбу қарорни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талабни қаноатлантириш рад этилиши лозимлиги тўғрисида ҳам фикрлар мавжудлигини айтиб ўтиш лозим. Фикримизча, бундай хулоса ҳам нотўғри ҳисобланмайди. Бирок, бундай ҳолда даъвогарнинг бузилган ҳуқуқини тиклаш бироз мураккаброқ кечади. Чунки, рўйхатга олувчи орган томонидан МЧЖ таъсис ҳужжатларига ўзгартириш киритиш учун иштирокчилар умумий йиғилиши қарори талаб этилади. Яъни, даъвогар суд қарорисиз қалбакилаштирилган умумий йиғилиш қарори асосида МЧЖ таъсис ҳужжатларига киритилган ўзгартиришларнинг нотўғри

рўйхатга олинганлигини исботлаши жуда қийин бўлади.

Бизнингча, ушбу масаланинг ечими сифатида «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонунга МЧЖ иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлар ўз-ўзидан ҳақиқий эмаслиги ва улар бирор бир ҳуқуқий оқибат келтириб чиқармаслиги тўғрисида норма киритилиши лозим. Қонунга бундай норманинг киритилиши бошқа муаммоларни ҳам ечишда ёрдам бериши мумкин. Юзага келиши мумкин бўлган бундай муаммолардан бирини иқтисодий судда кўрилган низо мисолида таҳлил этишга ҳаракат қиламиз.

МЧЖнинг учта таъсисчиларидан бири, жамият устав капиталининг 60 фоизидан ортиғига эга фуқаро 2019 йил 23 январда вафот этган. Қонун бўйича меросга бўлган ҳуқуқ ҳақидаги гувоҳнома 2019 йил 25 сентябрда мархумнинг турмуш ўртоғи (хотини)га берилган.

Мархум таъсисчининг турмуш ўртоғи мазкур гувоҳномани олгач, МЧЖга хат билан мурожаат қилиб, ўзини МЧЖнинг таъсисчилари сафига киритиш учун таъсисчилар мажлисини ўтказишни ва янги иштирокчини таъсисчилар сафига киритиб, таъсис ҳужжатларини тегишли органлардан қайта рўйхатдан ўтказиш чораларини кўришни сўраган.

Таъсисчиларнинг 2019 йил 20 ноябрдаги умумий йиғилишида мерос эгаси сифатида мархум таъсисчининг турмуш ўртоғини МЧЖ таъсисчилари сафига киритишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилинган.

Шу боис, меросхўр иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, МЧЖ собиқ (мархум) таъсисчисининг ўрнига қонун бўйича меросга бўлган ҳуқуқ ҳақидаги гувоҳномага асосан ўзини МЧЖ таъсисчилари сафига киритишни сўраган.

Суднинг ҳал қилув қарори билан даъво аризасини қаноатлантириш рад этилган. Апелляция инстанцияси судининг 2020 йил 12 майдаги қарори билан ҳал қилув қарори ўзгаришсиз қолдирилган.

МЧЖ иштирокчиларининг 2020 йил 23 майдаги умумий йиғилишида 10 000 сўм улушга эга бўлган таъсисчини иштирок-

чилар сафидан чиқариб, унинг жамият устав жамғармасидаги улушини жамиятда қолган иштирокчи фойдасига воз кечиш, мархум таъсисчининг вафоти муносабати билан уни иштирокчилар сафидан чиқариш, унинг устав жамғармасидаги 10 000 000 сўм улушининг номинал қийматини меросхўр ҳисобига ўтказиш орқали тўлаб бериш, жамиятнинг устав жамғармасини 5 010 000 сўмга камайтириш ҳақида қарор қабул қилинган.

2020 йил август ойида даъвогар (меросхўр) МЧЖ ва қолган иккита иштирокчига нисбатан судга мурожаат қилиб, МЧЖ таъсисчилари йиғилишининг 2019 йил 20 ноябрдаги ва 2020 йил 23 майдаги қарорларини ҳақиқий эмас деб топишни сўраган.

Ишни судда кўриш жараёнида жавобгар томонидан даъвогар билдирган талаб бўйича қонунда белгиланган икки ойлик даъво муддати ўтказиб юборилганлиги учун даъвони қаноатлантиришни рад этиш сўралган.

Қайд этиш лозимки, ҳақиқатан ҳам даъвогар МЧЖ иштирокчиларининг 2019 йил 20 ноябрдаги қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талабни икки ойлик муддатдан сўнг яна саккиз ойдан ортиқ муддатга, 2020 йил 23 майдаги қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талабни икки ойлик муддат ўтганидан сўнг бир ой муддатга ўтказиб юборган. Суд томонидан 2019 йил 20 ноябрдаги қарорни ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талабни қаноатлантириш даъво муддати ўтказиб юборилганлиги сабабли рад этилган. МЧЖ иштирокчиларининг 2020 йил 23 майдаги қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талаб бўйича эса даъво муддатининг ўтказиб юборилиши узрли деб топилган ва ушбу қарор даъвогарнинг ҳуқуқ ва манфаатларини бузган ҳолда қабул қилинганлиги сабабли ҳақиқий эмас деб топилган.

«Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонун 20-моддасининг ўн тўртинчи қисмида жамиятнинг устав фондидаги (устав капиталидаги) улушлар жисмоний шахсларнинг меросхўрларига ва жамиятнинг иштирокчилари бўлган юридик шахсларнинг ҳуқуқий ворисларига ўтиши белгилаб қўйилган.

Шунингдек, «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»-ги Қонун 20-моддасининг ўн олтинчи қисмида жамиятнинг уставиди ушбу модданинг ўн тўртинчи ва ўн бешинчи қисмларида белгиланган улушнинг (улушнинг бир қисмининг) ўтиши ва тақсимланишига фақат жамиятнинг қолган иштирокчилари розилиги билан йўл қўйилиши назарда тутилиши мумкинлиги белгиланган.

Суд томонидан МЧЖ иштирокчиларининг 2019 йил 20 ноябрдаги қарорини муҳокама қилиш жараёнида ушбу қарор «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонуннинг юқорида қайд этилган нормалари инобатга олинмасдан қабул қилинганлиги, яъни, МЧЖ уставиди жисмоний шахсларнинг меросхўрларига ўтиши учун қолган иштирокчиларнинг розилигини олиш назарда тутилмаган бўлса-да, вафот этган иштирокчининг меросхўрини МЧЖга улушдор сифатида қабул қилиш рад этилганлиги аниқланди. Бирок, умумий йиғилиш қарорини ҳақиқий эмас деб топиш тўғрисидаги талаб бўйича қонунда белгиланган муддат узрсиз сабаб билан ўтказиб юборилганлиги боис суд даъвонинг ушбу қисмини қаноатлантиришни рад этиш ҳақида қарор қабул қилган. Фикримизча, мазкур ҳолатда, меросхўр қонун бўйича МЧЖнинг улушдори ҳисобланади. Шунинг учун «Масъулияти чекланган ҳамда қўшимча масъулиятли жамиятлар тўғрисида»ги Қонунга МЧЖ иштирокчиларининг ҳуқуқлари ва қонун билан қўриқланадиган манфаатларини бузадиган қарорлар ўз-ўзидан ҳақиқий эмаслиги ва улар бирор-бир ҳуқуқий оқибат келтириб чиқармаслиги тўғрисида норма киритилиши амалиётда келиб чиқиши мумкин бўлган юқорида қайд этилган муаммоли ҳолатларни ҳам бартараф этишга хизмат қилиши мумкин. Қолаверса, шунга ўхшаш норма айрим хорижий давлатларнинг қонунларида ҳам мавжуд. Бунда Россия Федерацияси «Масъулияти чекланган жамият тўғрисида»ги Федерал Қонунининг 32-моддасини мисол қилиб келтириш мумкин. Ушбу нормага кўра, иштирокчиларнинг ҳуқуқларини чекловчи нафақат МЧЖ бошқарув органларининг қарори, балки

жамият уставининг қоидалари ҳам ўз-ўзидан ҳақиқий эмас ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси Олий ҳўжалик суди Пленумининг 2014 йил 20 июндаги «Иқтисодий судлар томонидан корпоратив низоларни ҳал этишнинг айрим масалалари тўғрисида»ги 262-сонли қарорининг 9-бандида ҳўжалик жамияти ва ширкати зиммасига унинг бошқарув органлари ваколатига кирадиган мажбурият (масалан, устав фондини (устав капиталини) қўпайтириш ёки камайтириш)ни юклаш ҳақидаги даъво талаби, ушбу мажбурият қонун ҳужжатлари билан жамият ёки ширкат бошқарув органининг ваколатига киритилганлиги сабабли, рад этилиши лозимлиги ҳақида тушунтириш берилган. Юқорида қайд этилган иқтисодий низо судда қўрилганига қадар меросхўр иқтисодий судга даъво аризаси билан мурожаат қилиб, МЧЖ собиқ (мархум) таъсисчисининг ўрнига қонун бўйича меросга бўлган ҳуқуқ ҳақидаги гувоҳномага асосан ўзини МЧЖ таъсисчилари сафига киритишни сўраган. Худди шунингдек, бошқа бир ҳолатда МЧЖ таъсисчилари умумий йиғилиш қарорига асосан жамият устав капиталига қўшимча улушлар киритганидан кейин, МЧЖ ўз уставига киритилган қўшимча улушлар доирасида ўзгартириш киритмаган. Натижада қўшимча улуш киритган иштирокчи судга мурожаат қилиб, МЧЖ зиммасига жамият уставига ўзгартириш киритиш мажбуриятини юклашни сўраган. Ҳар иккала ҳолатда ҳам суд томонидан қайд этилган масалалар жамият иштирокчиларининг умумий йиғилиши ваколатига кириши сабабли даъво қаноатлантириш рад этилган. Судлар томонидан Пленумнинг амалдаги тушунтиришига риоя этилган ҳолда қарор қабул қилинган бўлса-да, фикримизча, даъвогарларнинг ўз ҳуқуқларини бошқача усулда ҳимоя қилишлари жуда қийин кечади. Шунинг учун қайд этилган Пленум қарорининг 9-бандида берилган тушунтиришни мутахассислар иштирокида қайта кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир.

Б. САЙФУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди судьяси

МИЛЛИЙ САЙЛОВ ҚОНУНЧИЛИГИ РИВОЖИНИНГ ЯНГИ БОСҚИЧИ

Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясига мувофиқ мамлакат ижтимоий ҳаётининг турли соҳаларида адолатли, инсонпарвар ислохотлар изчил амалга оширилмоқда. Энг аввало, ушбу ислохотларнинг ҳуқуқий заминини пухта ишлаб чиқишга ҳамда уни давлат ва жамият ҳаётида татбиқ этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Зеро, пойдевори пишиқ бўлган иморат асрлар оша бўй чўзиб турганидек, пухта ҳуқуқий заминга эга ислохотлар ҳам юз йиллаб жамият ҳаётида, инсонлар ҳаётида ижобий ўзгаришларга, фаровонлик ва тараққиётга хизмат қилади.

Хусусан, мамлакатимиз миллий сайлов тизими ва унинг ҳуқуқий асосларини янада такомиллаштириш, сайлов қонунчилигига халқимизнинг миллий кадриятларимизга ва умуминсоний принципларга мос бўлган хошиш-иродасини янада кенгроқ сингдириш, ўтган сайловларда халқаро кузатувчилар томонидан берилган мақбул тавсияларни миллий қонунчилик ва амалиётга татбиқ этиш каби долзарб масалалар соҳа мутасаддиларининг доимий диққат марказидадир. Зеро, демократиянинг муҳим ва зарур шартларидан бири сайлов жараёнини халқаро сайлов стандартларига тўла жавоб берадиган миллий сайлов қонунчилигига мувофиқ очиқ-ошкора, шаффоф, адолатли ташкил этиш ва ўтказиш ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ жамият ва давлат ишларини бошқаришда мамлакатимиз фуқаролари бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок

этиш ҳуқуқига эгадирлар. Бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш орқали таъминланади. Давлат органларини демократик тарзда ташкил этишнинг муҳим шартларидан бири қонунийлик, тенглик, адолатлилик, ошкоралик, даврийлик принциплари асосида ўтказиладиган сайловлар ҳамда ушбу сайловларда иштирок этадиган сайловчиларнинг ўз хошиш-иродасини эркин ифода этиш ҳуқуқидир.

2021 йил 8 февралда қабул қилинган «Сайлов қонунчилиги такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги Қонун фуқароларимиз сайлов ҳуқуқларининг кафолатини янада мустаҳкамлаш, шунингдек миллий сайлов қонунчилигини халқаро сайлов стандартларига янада яқинлаштириш, илғор хорижий давлатлар сайлов амалиётига уйғунлаштириш, ўтган сайловларда кузатилган айрим камчиликларни бартараф этиш, мамлакатимизнинг сиёсий нуфузини янада юксалтириш ҳамда халқаро рейтинг ва индекслардаги ўрнини янада яхшилашга қаратилганлиги билан аҳамиятлидир.

Ушбу Қонунга мувофиқ, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Референдум яқунлари ҳамда давлат ҳокимияти ташкил этилишининг асосий принциплари тўғрисида»ги Конституциявий Қонун, «Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида»ги Қонун ҳамда Сайлов кодексига ўзгартиш ва қўшимчалар киритилди.

Маълумки, Конституциямизнинг 117-моддасига мувофиқ, Президент сайлови, Олий Мажлис Қонунчилик палатасига ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси Жўқорғи Кенгеси ва маҳаллий вакиллик органларига сайловлар тегишинча уларнинг конституциявий ваколат муддати тугайдиган йилда – декабрь ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасида ўтказилар эди. Қонунга киритилган ўзгартиришга мувофиқ мамлакатимизда сайловларни ўтказиш муддати октябрь ойи учинчи ўн кунлигининг биринчи якшанбасига кўчирилмоқда. Бунинг бир қатор сабаблари бор.

Биринчидан, узоқ йиллардан буён сайловларни йилнинг бошқа мавсумига, илик кунларга ўтказиш масаласи муҳокамалар марказида бўлган. Қолаверса, Марказий сайлов комиссияси томонидан 2020 йил февраль ойда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ҳамда Тошкент шаҳрининг марказларида сайловларга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказишга масъул бўлган давлат ва нодавлат ташкилотлари, сиёсий партиялар, фуқаролик жамияти институтлари, сайлов комиссиялари ҳамда оммавий ахборот воситалари иштирокида ўтказилган давра суҳбатларининг иштирокчилари томонидан ушбу масалада билдирилган энг кўп таклиф сайловлар муддатини айнан октябрь ойига ўтказиш ҳақида таклиф бўлди. Шунингдек, комиссияга оммавий ахборот воситалари орқали, хусусан ижтимоий тармоқлар ва ижтимоий сўровлар орқали фуқароларимиз томонидан билдирилган таклифларнинг етмиш фоизидан ортиғида ҳам айнан ушбу таклиф қўллаб-қувватланди. Демак, сайловларни декабрь ойдан октябрь ойига кўчиришнинг ташаббускори биринчи навбатда Ўзбекистон фуқаролари, сайловчиларимиз десак, айна ҳақиқат бўлади.

Иккинчидан, қонун лойиҳаси Парламент палаталари томонидан кўриб чиқилиши

жараёнида 20 га яқин хорижий давлатларнинг қонунчилиги ва бу борадаги тажрибаси ўрганилди. Таҳлиллар шуни кўрсатдики, асосан иқлими иссиқ бўлган жанубий ярим шар давлатлари, масалан, Гана, Миср, Нигерия, ЖАР, Жазоир, Венесуэла, Доминика, Сан Маринода сайловлар декабрь ойида ўтказилар экан, АҚШ, Швейцария, Испания, Уругвай, Чили, Босния, Россия, Беларусь, Иордания, Молдова каби давлатларда эса сайловлар сентябрь-ноябрь ойларида бўлиб ўтади. Бундан кўриш мумкинки, сайловларни ўтказиш муддатининг куз фаслига (октябрь ойига) кўчирилиши хорижий давлатлар тажрибасида ўзини ҳар жиҳатдан оқлаган ва синовдан ўтган ижобий тажриба ҳисобланади.

Учинчидан, маълумки, парламент ва маҳаллий Кенгашлар сайловида кейин мамлакатимизда Олий Мажлис Сенатига сайловлар ўтказилади, ижро ҳокимияти, яъни, Вазирлар Маҳкамаси янгидан шакллантирилади, ҳудудларда ҳокимлар номзоди халқ депутатлари Кенгашларининг сессияларида муҳокама қилиниб, янгидан тасдиқланади. Мамлакат Президентининг Олий Мажлисга ҳамда Ўзбекистон халқи-га Мурожаатномаси тақдим этилади. Халқимиз янги йил байрамлари оғушида бўлади. Демак, сайловлардан кейин олий ва маҳаллий давлат ҳокимияти органларини ўз вақтида шакллантириш, тўлақонли шаклда ишларини режалаштириши ва муҳим сиёсий-ҳуқуқий қарорларни қабул қилиш учун тегишли замин яратилади. Шунингдек, ноқулай об-ҳаво шароитларида фуқароларнинг сайловлардаги иштироки камайиб кетиши каби салбий ҳолатларнинг олди олинади. Шу тариқа сайловчилар ва кузатувчилар учун қулай шароит вужудга келади.

Тўртинчидан, барчамизга маълумки, сайлов жараёни машаққатли меҳнатни талаб этади. Декабр ойида ҳавонинг совуқ бў-

лиши ушбу вазифаларни бажаришга масъул бўлган шахсларнинг фаолиятида мураккаблик туғдиради. Сайловларнинг анча мўтадил бўлган куз ойларида ўтказилиши эса барча фуқаролар, сайлов ташкилотчилари ва иштирокчилари ҳамда маҳаллий ва хорижий кузатувчилар учун қулайлик туғдиради.

Сайлов кодексига киритилаётган ўзгаришга мувофиқ халқ депутатлари туман (шаҳар) Кенгашларига сайлов ўтказувчи округ сайлов комиссиялари институти тугатилиб, уларнинг ваколатлари туман (шаҳар) сайлов комиссиялари зиммасига юкланмоқда. Ўтган сайловлардаги таҳлиллар шуни кўрсатдики, халқ депутатлари туман (шаҳар) Кенгашларига сайлов ўтказувчи ҳар бир округ сайлов комиссияси кўпи билан учта (айрим ҳолларда битта) сайлов участкаси доирасида фаолият юритиб, бир неча йиллардан бери самарасиз фаолият юритиб келган. Натижада, тегишли туман (шаҳар) ва округ сайлов комиссиялари бир-бирининг вазифаларини такрорлашига тўғри келган. Шунингдек, бу сайлов тузилмаси учун Давлат бюджетидан қўшимча харажатлар қилинган. Ушбу институтнинг тугатилиши натижасида 54 мингдан зиёд аъзодан иборат 5 минг 750 га яқин округ сайлов комиссиясини ташкил этишга ҳожат қолмайди, уларни жойлаштириш учун ажратилган шунча бинога эҳтиёж туғилмайди, инсон ресурслари тежалади, сайлов кампаниясини ташкил этишга жалб этилган инсонлар орасида оворагарчиликка чек қўйилади ҳамда 33 миллиард сўмдан ортиқ давлат бюджети маблағлари тежалади.

Яна бир муҳим ўзгариш хорижда истиқомат қилаётган Ўзбекистон фуқароларини улар дипломатик ваколатхоналарнинг консулик ҳисобида туриш-турмаслигидан қатъи назар, ўша жойда ташкил этил-

ган сайлов участкаларидаги сайловчилар рўйхатига киритиш тартиби, шунингдек, сайлов участкасидан ташқарида, чет давлатларда гавжум ҳолда яшаётган ёки ишлаётган фуқароларимиз турган жойларда овоз беришни кўчма сайлов қутилари орқали сайёр ўтказишнинг ҳуқуқий асоси яратилмоқда. Мазкур амалиёт Марказий сайлов комиссиясининг Қарорига асосан 2019 йилда ўтказилган Парламент сайловларида илк бор тажрибадан ўтказилди. Хусусан, Россия, Жанубий Корея ва Қозоғистонда бўлиб турган 90 мингдан ортиқ Ўзбекистон фуқаролари шу тариқа овоз берди. Бу тажриба амалиётда ўзининг ижобий натижасини кўрсатганлиги сабабли ушбу тартиб Сайлов кодексига киритилди.

Округ ва участка сайлов комиссияларининг номзодлар ва сайловчилар учрашувларини ташкил этишга қўмаклашиш, сайловчиларни учрашув ташкил этиладиган жой ва вақт ҳақида огоҳлантиришга оид вазифаси бекор қилинди. Чунки, Сайлов кодексига мувофиқ номзод кўрсатиш ваколатига фақат сиёсий партиялар эга. Сайловчилар билан учрашувлар, ташвиқот тадбирларини ўтказиш орқали ўз дастурларини таништириш ҳамда номзодлари учун кўпроқ сайловчиларнинг овозларига эришишдан сиёсий партиялар ва уларнинг номзодлари манфаатдор. Бу жараёнга сайлов комиссияларининг алоқаси йўқ, лекин шундай бўлса-да, амалда сайлов комиссиялари зиммасига ўзларига хос бўлмаган вазифа юклатилиб келинган. Эндиликда сайлов қонунчилигидаги ушбу камчилик ҳам бартараф этилди.

Қонундаги янгиликлардан яна бири сиёсий партияларнинг сайловда иштирок этиши ва молиявий таъминланиши юзасидан шаффофликни таъминлашга қаратилган. Унга кўра, сиёсий партиянинг сайловда иштирок этишини молиялаштириш учун ажратилган давлат маб-

лағлари юзасидан сайлов кунига қадар оралик ҳисоботини ва сайлов натижалари эълон қилинганидан кейин якуний ҳисоботини Марказий сайлов комиссиясига тақдим этиши ҳамда Ўзбекистон Республикаси Ҳисоб палатаси томонидан сиёсий партияларнинг молиявий фаолиятини текшириш натижалари оммавий ахборот воситаларида эълон қилиниши белгиланди.

Сайлов кодекси янги 27¹-модда билан тўлдирилди. Унга кўра, чет давлатларда бўлиб турган фуқаролар Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлардаги дипломатик ва бошқа ваколатхоналари ҳузурида тузилган участка сайлов комиссиясига ёзма шаклда ёхуд Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигининг расмий веб-сайти орқали электрон шаклда ўзларини сайловчилар рўйхатига киритиш тўғрисида сайловга ўн беш кун қолгунга қадар мурожаат қилиши мумкинлиги белгиланди. Илгари бундай амалиёт бўлмаган. Чет давлатларда бўлиб турган фуқаролар Ўзбекистон Республикасининг чет давлатлардаги дипломатик ва бошқа ваколатхоналарида консуллик ҳисобида турган бўлсагина, сайлов участкасига шахсан келиб, у жойда тузилган сайлов участкалари сайловчилари рўйхатига киритилган. 2019 йилда Марказий сайлов комиссиясининг қарорига асосан бу амалиёт ҳам тажриба тариқасида синовдан ўтди. Хорижда истиқомат қилаётган фуқароларимизнинг эътирофига сазовор бўлди. Шу боис, ушбу норма Сайлов кодексига мустаҳкамланди.

Сайловолди ташвиқоти даврида давлат ресурсларидан фойдаланиш тақиқланмоқда. Масалан, давлат хизматчиларига, агар улар ишончли вакил бўлмаса, шунингдек, ҳарбий хизматчиларга, диний ташкилотлар хизматчиларига, судьялар-

га сайловолди ташвиқотини олиб бориш тақиқланди.

Қамоқда сақлаш ва озодликдан маҳрум этиш жойларида, ҳарбий қисмларда ташкил этилган сайлов участкаларини кузатувчилар ўз ташрифи ҳақида камида 3 кун олдин хабардор қилиши тартиби белгиланди.

«Сиёсий партияларни молиялаштириш тўғрисида»ги Қонун Сайлов кодекси билан мувофиқлаштирилиб, парламент ва маҳаллий вакиллик органларига сайловлар билан тенг равишда Президент сайловини ҳам давлат томонидан молиялаштириш тартиби белгиланди.

Сайлов натижаларини эълон қилиш муддатлари асоссиз чўзилишининг олдини олиш мақсадида сайлов комиссиялари қарорлари устидан шикоят қилиш муддати 10 кундан 5 кунга қисқартирилди.

Сайлов қонунчилигини демократлаштиришга қаратилган ушбу янгиликлар миллий сайлов қонунчилигимизни умумэътироф этилган халқаро сайлов стандартларига янада мувофиқлаштиради, сайлов жараёнлари очиқ ва ошкора ўтишини таъминлашга хизмат қилади, фуқароларнинг сайловлардаги иштироки камайиб кетиши каби салбий ҳолатларнинг олди олинади ҳамда кузатувчилар ва сайловчилар учун қулай шароит яратилади, сайловлардан кейин давлат ҳокимияти органларини ўз муддатида шакллантириш ва муҳим сиёсий қарорларни қабул қилиш учун етарлича имконият бўлади, қолаверса Ўзбекистоннинг жаҳон мамлакатлари демократия индексидаги ўрни яхшиланиши таъминланади.

Х. МАМАТОВ

**Ўзбекистон Республикаси
Марказий сайлов комиссияси
котиби, юридик фанлар доктори,
профессор**

АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ОЧИҚЛИК ВА ШАФФОФЛИКНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ МУҲИМ ВОСИТАСИ

Мамлакатимизда судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини изчил жорий этишнинг асосий вазифаларидан бири судлар фаолиятининг очиклиги, шаффофлиги ва тезкорлигини таъминлашдан иборат. Бу, ўз навбатида, судларда иш юритиш сифатини ва аҳолининг одил судловга эришиш даражасини оширишда муҳим омил бўлади.

Судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ва улардан самарали фойдаланишга қаратилган бир қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 30 августдаги «Судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори билан 2017-2020 йилларда судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш Дастури тасдиқланган.

Мазкур Қарор билан судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини янада кенг жорий этишнинг асосий вазифалари этиб белгиланган:

биринчидан – судлар фаолиятининг очиклиги, шаффофлиги ва тезкорлигини таъминлаш, судлов ишларини юргизиш сифати ва аҳолининг одил судловдан хабардорлик даражасини ошириш, суд ходимлари томонидан сансалорлик, бюрократизм ва суистеъмолчилик фактларига барҳам бериш;

иккинчидан – судларда ишларнинг ўз вақтида кўрилишини назорат қилишнинг самарали тизимини яратиш, судлов ишларини юргизишдаги муаммолар ва камчиликларни аниқлаш ҳамда уларни ҳал этиш чораларини кўриш мақсадида судлар ишларини автоматлаштириш ва уларнинг фаолияти тўғрисидаги ахборотларни тизимлаштириш;

учинчидан – одил судловни амалга ошириш ҳамда судлар қарорларининг ижросини таъминлашда судларнинг суриштирув, дастлабки тергов ва мажбурий ижро органлари билан самарали ҳамкорлигини таъминлаш;

тўртинчидан – судларда иш юритиш самарадорлиги оширилишини, судлар фаолияти тўғрисидаги ахборот очиклигини, шунингдек, аҳолига ва тадбиркорлик субъектларига кўрсатиладиган интерактив хизматлар рўйхати кенгайтирилиши ҳамда сифати яхшиланишини таъминлайдиган ахборот тизимлари ва ресурсларини такомиллаштириш;

бешинчидан – судьялар ва судлар ходимларининг ишда замонавий компьютер техникаси ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишда уларнинг компьютер саводхонлиги, амалий кўникмалари даражасини ошириш;

олтинчидан – судлар тизимида ахборот хавфсизлигини ва электрон ҳужжатларнинг хавфсиз айланишини таъминлаш.

Мазкур вазифалар ижросини таъминлаш

мақсадида Олий суд томонидан бир қатор ишлар амалга оширилди.

2018 йилнинг 1 январидан бошлаб, судлар фаолиятига жорий этилган ягона марказлаштирилган электрон маълумотлар базаси судларда ишларнинг ўз вақтида кўрилишини мониторинг қилишнинг самарали тизимини яратишда, судлов ишларини юритишдаги муаммолар ва камчиликларни аниқлашда ҳамда уларни ҳал этиш чораларини кўришда, шунингдек судлар ишларини автоматлаштиришда ва уларнинг фаолияти тўғрисидаги ахборотларни тизимлаштиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилди.

Шунингдек, судлар фаолиятига жорий этилган марказлаштирилган электрон маълумотлар базаси орқали судларнинг қуйидаги асосий соҳалари ҳам тўлиқ автоматлаштирилди:

2018 йил октябрдан бошлаб, биринчи инстанция судларида ишларни судьялар ўртасида инсон омилсиз, адолатлилик ва холислик тамойиллари асосида автоматик тарзда тенг тақсимлаш имкониятини берувчи дастурий таъминот фаолиятга тўлиқ жорий этилди.

Жиноят ишлари бўйича судларда 75 506 та, фуқаролик ишлари бўйича судларда 363 034 та, маъмурий судларда 979 300 та ва иқтисодий судларда 444 236 та, жами 1 862 076 та иш судьялар ўртасида автоматик тарзда тақсимланган;

2018 йил апрелдан бошлаб, Олий суд ва Мажбурий ижро бюросининг ахборот тизимларини ўзаро интеграция қилиш орқали судлар томонидан чиқарилган ижро ҳужжатларини мажбурий ижро бюроларига судьяларнинг электрон рақамли имзоси билан тасдиқланган ҳолда электрон шаклда юбориш ҳамда уларнинг ижросига доир маълумотларни онлайн тарзда олиш амалиёти жорий этилди.

Мисол учун, бугунга қадар жами 1 442 820 та ижро ҳужжатлари ахборот тизими орқали электрон шаклда юборилган;

2019 йил январь ойдан ишга доир ҳуж-

жатларни фақат электрон шаклда сақлаш ва ишларнинг электрон архивини яратиш мақсадида иқтисодий судларда ишларни электрон кўринишда шакллантириш амалиёти йўлга қўйилди.

2020 йил 1 июндан судларда электрон шакллантирилган ишларни алоҳида электрон архивини яратиш мақсадида электрон шаклда кўрилган ишларнинг ахборот тизимида электрон архиви яратилди.

2014 йил сентябрдан бошлаб судларда видеоконференцалоқа тизимида фойдаланган ҳолда суд мажлисларини ўтказиш тартиби жорий этилди.

Мазкур тизимнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- суд мажлисида иштирок этувчи шахслар ўз ҳудудини тарк этмаган ҳолда суд мажлисларида иштирок этиш;

- фуқароларнинг суд мажлисида иштирок этишлари учун сарфланадиган вақти ва маблағини тежаш;

- тарафларнинг суд мажлисидаги иштирокини тўлиқ таъминлаш.

Бугунги кунда 207 та суд мажлиси зали мазкур тизим билан тўлиқ таъминланиб, 24 875 та суд мажлислари ушбу режимда ўтказилган, натижада 57 999 нафар иштирокчиларнинг 17,7 млрд. сўм маблағи тежаб қолинган;

2019 йилнинг 1 февралидан бошлаб, маъмурий органлар томонидан маъмурий ҳуқуқбузарлик тўғрисидаги ишлар юзасидан тўпланган ҳужжатларга доир маълумотларни судларга юбориш ва ишни кўриб чиқиш билан боғлиқ ахборотларни олиш фақат интеграция қилинган ахборот тизими орқали электрон шаклда амалга ошириш тартиби жорий этилди ва 639 та маъмурий иш ҳақидаги маълумотлар айнан шу тизим орқали келиб тушган;

2020 йилнинг 1 февралидан бошлаб, тергов органлари томонидан жиноят ишлар юзасидан тўпланган ҳужжатларга доир маълумотларни судларга юбориш ва ишни кўриб чиқиш билан боғлиқ ахборотларни олиш фақат интеграция қилинган ахборот

тизими орқали электрон шаклда амалга ошириш йўлга қўйилди. 26 748 та жиноят иши ҳақидаги маълумотлар айнан шу тизим орқали келиб тушган.

Қайд этилган Қарорда белгиланган энг муҳим вазифалардан яна бири судларда иш юритиш самарадорлиги оширилишини, судлар фаолияти тўғрисидаги ахборот очиклигини, шунингдек, аҳолига ва тадбиркорлик субъектларига кўрсатиладиган интерактив хизматлар рўйхати кенгайтирилиши ҳамда сифати яхшиланишини таъминлайдиган ахборот тизимлари ва ресурсларини такомиллаштиришдан иборат.

Ушбу йўналишда ҳам Олий суд томонидан муайян ишлар амалга оширилган.

Хусусан, судлар томонидан жисмоний ва юридик шахсларга кўрсатиладиган интерактив хизмат турларидан бир манзил асосида фойдаланиш, аҳолини судлар томонидан кўрсатиладиган интерактив хизмат турлари билан ягона манзил асосида хабардор қилиб бориш, судлар томонидан жисмоний ва юридик шахсларга кўрсатиладиган интерактив хизмат турларидан фойдаланиш тартибини соддалаштириш мақсадларида Олий суднинг Интерактив хизматлар портали (my.sud.uz) жорий этилди.

Портал орқали аҳолига ва тадбиркорлик субъектларига қуйидаги интерактив хизматлар кўрсатилади:

2018 йил январь ойида «Мурожаат» (exsud.sud.uz) рукни асосида судларга мурожаатларни электрон шаклда юбориш, уларни кўриб чиқиш жараёнини онлайн кузатиб бориш ва суд қарорларини электрон шаклда олиш имконияти яратилди;

2019 йил апрель ойида «Электрон тўлов тизими» (billing.sud.uz) рукни орқали қуйидаги қулайликларни яратиш мақсадида давлат божлари ва судга мурожаат қилишдаги йиғимлар суммаси ҳисобини юритиш учун ягона электрон тўлов тизими жорий этилди:

- судга мурожаат қилганлик учун тўловларни амалга оширишда банк ҳисоб рақамлари ва бошқа реквизитлар қўлда тўлдирилмайди;

- амалга оширилган тўловлар учун банклар томонидан тўлов амалга оширилганлиги ҳақида алоҳида тасдиқ талаб этилмайди;

- тўловлар исталган усулда (жумладан «CLICK», «Payme» ва «Урау» электрон мобил тўлов тизимлари орқали) амалга оширилиши мумкин;

- суд қарорига асосан ундирилиши белгиланган тўловлар ҳам мазкур тизим орқали амалга оширилади ва буни тасдиқловчи маълумотни судга тақдим этиш шарт бўлмайди.

Мазкур тизим фуқаролар ҳамда тадбиркорларга судга мурожаат қилишда амалга оширилиши лозим бўлган тўловларни тезкорлиги ва аниқлигини таъминлашга хизмат қилади.

2018 йил декабрь ойида «Қарорлар тўплами» (public.sud.uz) рукни орқали қонуний кучга кирган суд қарорларини тизимли равишда эълон қилиш амалиёти жорий қилинди.

2018 йил январь ойида «Намуналар» (template.sud.uz) рукнига фуқаролик ишлари бўйича ва иқтисодий судларга мурожаат қилиш учун даъво ариза ва аризалар намуналари жойлаштирилган.

2018 йил январь ойида «Калькулятор» (calculate.sud.uz) рукнига фуқаролик ишлари бўйича ва иқтисодий судларга мурожаат учун тўланиши лозим бўлган давлат божи-ни автоматик равишда ҳисоблайдиган электрон калькулятор жойлаштирилган.

2018 йил сентябрь ойида «Мажлислар жадвали» (jadval.sud.uz) рукни орқали биринчи, апелляция ва кассация инстанцияларида суд мажлисига тайинланган ишлар рўйхати билан онлайн равишда танишиш имконияти яратилди.

2020 йилнинг февраль ойида «Электрон қабул» (qabul.sud.uz) рукни орқали масофадан туриб Олий суд раҳбариятининг шахсий қабулига онлайн тарзда рўйхатдан ўтиш тизими жорий этилди.

2020 йил июнь ойида «Онлайн кузатув» (my.sud.uz/#monitoring) рукнига муро-

жаатларни судларга тақдим этиш шаклидан қатъий назар уларни кўриб чиқиш жараёни-ни онлайн тарзда кузатиб бориш имконини берувчи ахборот тизими синов тариқасида жойлаштирилган.

Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш, судлар ва бошқа идоралар ўртасида маълумот алмашинувини яхшилашга қаратилган чора-тадбирларни белгилаш, мазкур соҳани кейинги босқичга кўтариш мақсадида Президентимиз томонидан 2020 йил 3 сентябрда «Суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ПҚ-4818-сонли Қарор қабул қилинди.

Ушбу Қарор билан қуйидагилар суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштиришнинг кейинги босқичдаги вазифалари этиб белгиланди:

фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларига кўрсатиладиган интерактив электрон хизматлар турларини кенгайтириш, ҳар бир мурожаатни кўриб чиқиш жараёнининг онлайн кузатиб борилишини таъминлаш, суд биноларида интерактив хизматлардан эркин фойдаланиш имкониятини яратиш;

судларда одил судловни амалга ошириш учун зарур бўлган маълумотларнинг тезкорлик билан олинишини таъминлаш учун вазирликлар, идоралар ва бошқа ташкилотлар билан электрон маълумотлар алмашинувини янада кенгайтириш;

маҳсус ахборот дастурларини жорий этиш орқали судьялар ҳамжамияти органлари фаолиятининг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш;

суд мажлисларида масофадан туриб, жумладан мобил қурилмалар ва электрон ҳамкорликнинг бошқа шакллари орқали иштирок этиш имкониятини кенгайтириш, шунингдек иш бўйича тарафлар учун суд қарорларини онлайн тарзда олиш имкониятини яратиш;

суднинг ахборот тизимлари, маълумотлар базалари ва бошқа дастурий маҳсулотлари ахборот ва киберхавфсизлигини таъминлаш, хизмат ахборотлари ва маълумотларини комплекс ҳимоя қилиш бўйича чораларни кучайтириш.

мотларини комплекс ҳимоя қилиш бўйича чораларни кучайтириш.

Қайд этилган вазифаларни амалга ошириш мақсадида мазкур Қарор билан қуйидагиларни назарда тутувчи 2020-2023 йилларда суд ҳокимияти органлари фаолиятини рақамлаштириш дастури тасдиқланди:

2021 йил 1 январдан бошлаб барча судларда суд мажлисларини иш бўйича тарафларнинг илтимосномаси ва раислик қилувчининг розилиги билан аудиоёзудан фойдаланган ҳолда қайд этиб бориш ҳамда суд мажлислари баённомаларини ушбу тизимдан фойдаланган ҳолда шакллантириш;

2021 йил 1 июлдан бошлаб апелляция ва кассация инстанцияси судларида ишларни судьялар ўртасида автоматик равишда тақсимлаш;

2021 йил 1 октябрдан бошлаб барча иштирокчиларни суд мажлисларининг вақти ва жойи ҳақида «SMS» хабар орқали бепул хабардор қилиш;

2022 йил 1 январдан бошлаб суд қарорларини иш бўйича тарафларга онлайн тарзда, уларнинг илтимосномаси бўйича эса қоғоз шаклида тақдим этиш;

2022 йил 1 июлга қадар суд ҳокимияти органлари фаолиятида, шу жумладан фуқаролар ва тадбиркорлик субъектларига одил судловга эришишда қулайлик яратиш мақсадида 10 га яқин интерактив хизматлар кўрсатишни йўлга қўйиш.

Шунингдек, қарор билан қуйидагиларни назарда тутувчи Судларнинг ахборот тизимларини давлат органлари ва ташкилотларининг ахборот тизимлари билан интеграция қилиш бўйича «Йўл харитаси» тасдиқланди:

28 та давлат органлари ва ташкилотлари, шу жумладан Ўзбекистон Республикаси Президентининг Виртуал қабулхонаси, Бош вазирининг Тадбиркорлар мурожаатларини кўриб чиқиш қабулхоналари ахборот тизимларини Олий суднинг ахборот тизимига босқичма-босқич улаш;

судлар томонидан давлат органлари ва

ташкilotларига тақдим этиладиган маълумотларни электрон шаклда юбориш;

муайян ишни кўриш жараёнида зарур бўлган маълумотлар ва ҳужжатларни фуқароларни овора қилмаган ҳолда судлар томонидан бевосита давлат органлари ва ташкilotларидан электрон шаклда олиш;

судлар томонидан жарималарни камайтириш ёки уларни қўлламаслик масалаларини кўриб чиқишда «Ижтимоий ҳимоя ягона реестри» ва бошқа ахборот тизимларининг интеграцияси орқали фуқаронинг мулкӣ ҳолати ва ижтимоий аҳволи ҳақидаги ишончли маълумотлар билан танишиш;

судлар томонидан алимент миқдорини белгилашда туманлар кесимида ўртача ойлик иш ҳақлари тўғрисида маълумотларни ахборот тизими орқали электрон шаклда олиш.

Булардан ташқари, қарорда 2022 йил 1 январдан бошлаб судлар фаолиятига қуйидаги имкониятларни берувчи «Адолат» ахборот тизимлари комплексини жорий этиш белгиланди:

давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, хўжалик бошқаруви органлари, адвокатлар томонидан судларга даъво, ариза ва шикоятларни фақат электрон шаклда тақдим этиш;

манфаатдор шахслар томонидан даъво, ариза ва шикоятларни кўриб чиқиш жараёнини онлайн тарзда кузатиб бориш;

суд мажлиси иштирокчилари томонидан маълумотлар ва ҳужжатларни электрон шаклда юбориш;

суд ҳужжатларини судлар фаолиятига жорий этилган ахборот тизимдан фойдаланган ҳолда автоматлаштирилган равишда шакллантириш.

Судлар фаолиятини рақамлаштиришнинг кейинги босқичидаги муҳим вазифаларидан суд мажлисларида видеоконференцалоқа режимида иштирок этиш имконини берувчи мобил дастурни ишлаб чиқиш ва уни амалиётга жорий этиш, шунингдек видеоконференцалоқа

режими орқали жазони ижро этиш муассасаларида жойлашган шахсларни бевосита улар жойлашган жойдан туриб суд мажлисларида, шунингдек суд раҳбариятининг шахсий қабулларида иштирокини таъминлаш тизимини яратишдир.

Президентимиз томонидан судлар фаолиятини рақамлаштириш соҳасини кейинги босқичга қўтариш юзасидан белгилаб берилган вазифалари ижросини таъминлаш мақсадида Олий суд томонидан қуйидаги ишлар амалга оширилди:

2020 йил октябрь ойида «Видеоконференцалоқа» (vka.sud.uz) рукни орқали замонавий воситалар (гаджетлар)дан фойдаланган ҳолда дунёнинг исталган нуқтасидан туриб суд мажлисларида иштирок этиш имконини берувчи мобил видеоконференцалоқа синов тариқасида жорий этилди.

2020 йилнинг октябрь ойидан бошлаб, судлар ва Жазони ижро этиш муассасалари ўртасида видеоконференцалоқа тизими ўрнатилди.

Мазкур тизимнинг жорий этилиши судланувчи ва маҳкумлар ҳамда ишда иштирок этувчи бошқа шахсларнинг суд мажлисларида иштирокини таъминлаш мақсадида ташкил этиладиган этап масаласига чек қўйилди.

2021 йил январь ойидан бошлаб, барча судларда суд мажлисларини иш бўйича тарафларнинг илтимосномаси ва раислик қилувчининг розилиги билан аудиоёзувдан фойдаланган ҳолда қайд этиб бориш ҳамда суд мажлислари баённомаларини ушбу тизимдан фойдаланган ҳолда шакллантириш тизими жорий этилди.

2021 йилнинг январь ойи ҳолатига 17 та давлат органлари ва ташкilotлари ахборот тизимларини Олий суднинг ахборот тизими билан интеграция қилиш орқали муайян ишни кўриш жараёнида зарур бўлган маълумотлар ва ҳужжатларни фуқароларни овора қилмаган ҳолда судлар томонидан бевосита давлат органлари ва ташкilotларидан электрон шаклда олиш тартиби жорий этилди.

Президентимиз 2020 йил 29 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси-га ва халқимизга қилган Мурожаатнома-сида шундай таъкидлайди: «Суд тизими-да рақамлаштириш янада кенгайтирилиб, фуқароларимизга суд биносига келиб юр-масдан, «онлайн» тартибда мурожаат қи-лиш имконияти яратилади. Шунингдек, фуқаролар ўз аризаларини кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб кузатиб бори-ши мумкин бўлади».

Мазкур йўналишда Олий суд томони-дан муайян ишлар амалга оширилмоқда. Хусусан, судларга электрон шаклда му-рожаат қилиш тизими барча суд йўна-лишларини ўзида қамраб олган ҳолда тубдан қайта кўриб чиқилмоқда. Шунинг-дек, фуқаролар ўз аризаларини кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб куза-тиб бориш тизими бугунги кунда иқтисо-дий судлар фаолиятига синов тариқасида жорий этилиб, қолган суд йўналишлари бўйича ишлар давом эттирилмоқда.

Давлатимиз раҳбари белгилаб берган ушбу вазифалар бевосита фуқаролари-миз ва тадбиркорларимизга янада қулай-ликлар яратишга, яъни судларга мурожа-атларни юбориш ва уларни кўриб чиқиш жараёнини масофадан туриб амалга оши-риш амалиётини жорий этиш орқали суд-ларнинг очиклиги ва шаффофлигини яна-да таъминлашга қаратилган.

Хулоса қилиб айтганда, судлар фаолия-тини рақамлаштиришдан кўзланган асосий мақсадлар:

фуқаролар ва тадбиркорлар ўз низолари-ни суд биносига бирон марта ҳам ташриф буюрмасдан туриб ҳал этиш имкониятини яратиш;

судларга мурожаат қилишнинг амалда-ги қоғоз шаклидаги тартибнинг муқобил шакли яъни электрон шаклини жорий этиш орқали мурожаатларни судларга тақдим этиш жараёнини қулайлаштириш;

судларга мурожаат қилишда амалга

оширилиши лозим бўлган тўловларни тез-корлиги ва аниқлигини таъминлаш орқали фуқароларга бу йўналишда қулайлик яра-тиш;

судлар фаолиятининг очиклиги ва шаф-фофлигини таъминлаш;

судларда иш юритишнинг амалдаги тартибнинг қоғоз шаклидан тўлиқ воз ке-чиш орқали иш юритиш тартибини содда-лаштириш, шунингдек иш самарадорлиги-ни ошириш;

судларда иш юритиш тартибидаги мав-жуд бўлган инсон омилларини максимал даражада қисқартириш орқали соҳада адо-лат ва холисликни таъминлаш;

судларда ишларни кўриш жараёни-да амалдаги процессуал тартиб ва муд-датларнинг бузилиш ҳолатларини инсон омилисиз мониторинг қилиб бориш орқа-ли ишларни ўз вақтида мазмунан кўриб чиқилишини таъминлаш;

судлар фаолиятига доир статистик маълумотларни инсон омилисиз алоҳида ҳудуд ва марказлашган ҳолда автоматик равишда шакллантириш;

суднинг ахборот тизимини бошқа вазир-лик ва идораларнинг ахборот тизимлари билан интеграция қилиш орқали муайян ишни кўриш жараёнида зарур бўлган маъ-лумотлар ва ҳужжатларни фуқароларни овора қилмаган ҳолда судлар томонидан бевосита давлат органлари ва ташкилотла-ридан электрон шаклда олиш;

суд қарорларининг ижроси билан боғлиқ барча жараёнларни тўлиқ электрон шаклга ўтказиш орқали уларнинг ижросини мудда-тида амалга оширилишини таъминлаш;

ишларнинг электрон архивини шакл-лантириш орқали уларни сақлаш ва давлат архивига топшириш харажатларини кескин қисқартиришдан иборат.

Б. ОЧИЛОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Олий суди бошқарма бошлиғи

СУД АППАРАТИ ХОДИМЛАРИНИНГ КАСБИЙ ЭТИКАСИГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кенгайтириш, уларнинг одил судловга эришиш даражасини, суд иш юритувининг самарадорлиги ва сифатини ошириш, номзодларни танлаш ва судьялик лавозимига тайинлаш тизимини янада такомиллаштириш суд-ҳуқуқ соҳасида амалга оширилаётган ислохотларнинг энг муҳим йўналишлари сифатида мустаҳкамланди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 январдаги «Судьялик лавозимларига номзодларни тайёрлаш, судьялар ва судлар аппарати ходимларини қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори мамлакатимизда судлар аппарати ходимларининг билим ва кўникмаларини ошириш тизимини тубдан янгилашда муҳим қадам бўлди. Қарорга асосан юртимизда илк бор судлар аппарати ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш учун масъул бўлган давлат таълим ва илмий-тадқиқот муассасаси – Судьялар олий мактаби ташкил этилди.

Мазкур Қарор билан судьялик лавозимларига номзодларни тайёрлаш, судьялар ва судлар аппарати ходимларини қайта тайёрлаш, уларнинг малакасини оширишнинг янги тизими жорий этилди ҳамда мазкур тизимининг асосий вазифаларидан бири сифатида судлар аппарати ходимларига қонунчиликдаги янгиликларнинг

мазмун-моҳиятини етказиш, уларнинг касбий, жумладан, ҳуқуқ нормаларини шарҳлаш ҳамда қўллаш масалаларига доир кўникма ва қобилиятларини такомиллаштириш белгиланди. Бугунги кунда мамлакатимизда суд тизимида фаолият олиб бораётган мингдан ортиқ судлар аппарати ходимларининг касбий этикаси, унга қўйиладиган талаблар ҳамда уларнинг бу борадаги билим ва кўникмаларини ошириб бориш аҳолининг суд ҳокимияти органларига бўлган ишончини оширишга хизмат қилади. Ҳар бир суд аппарати ходими доимий равишда касбий этикасига, ўрнатилган одоб-ахлоқ қоидаларига қатъий риоя этиши талаб этилади.

Касбий этика ўзи нима? Унга қўйиладиган талаблар нималардан иборат?

«Этика» сўзи юнонча «этос» сўзидан келиб чиққан бўлиб, «жойлашган жой», «биргаликда яшайдиган макон» маъносини билдиради. Этика одоб-ахлоқ ҳақидаги фандир. Одоб-ахлоқ ижтимоий онг шакли бўлиб, унда жамиятда яшаётган кишиларнинг ғоялари, тасаввурлари, тамойиллари ҳамда юриш-туриш қоидалари ўз аксини топади.

Касбий этика ҳар бир касб-хунарга хос ахлоқий норма, принцип ва сифатларни ўрганади ва ҳаётга татбиқ этади. Ахлоқ нормалари ахлоқий муносабатларнинг таркибий қисми ва ахлоқий онг шаклларида мавжуд бўлади. Суд аппарати ходимларининг касбий этикаси, ахлоқ нормаларига қўйидагилар киради: хушмуомалалик ва одоблилиқ, оддийлик ва камтарлик, ҳалоллик ва ростгўйлик, собитқадамлик, очик кўнгиллик, саҳийлик

ва мурувватлилик, ўзаро ҳурмат, дўстона муносабат, самимийлик, катталарни ҳурмат қилиш ва бошқалар. Хушмуомалалик – кўнгилдаги ардоқли фикрларни, энг ноёб ҳис-туйғуларни, энг эзгу ниятларни одамлар билан баҳам кўриш, осойишталик, вазминлик, хотиржамлик билан иш тутишдир. Одобрлик яхши тарбия кўрганликнинг намоён бўлиши, хатти-ҳаракатларда, сўзлашувда меъёрни, чегарани, мувофиқлилик ва номувофиқликни билишдир. Ҳалоллик ҳар бир инсонинг ўз кучи билан меҳнат қилиши, шунинг эвазига топган мол-мулки, обрўси, жамиятда тутган ўрни, хулқининг тўғрилиги, сўзида қатъийлик ва садоқатининг мажмуасидир. Давлатимиз раҳбари 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга йўллаган Мурожаатномасида коррупцияга қарши курашишда аҳолининг барча қатламлари, энг яхши мутахассислар жалб қилинмас экан, жамиятимизнинг барча аъзолари, таъбир жоиз бўлса, «ҳалоллик вакцинаси» билан эмланмас экан, ўз олдимизга қўйган юксак марраларга эриша олмаймиз, биз коррупциянинг оқибатлари билан курашишдан унинг барвақт олдини олишга ўтишимиз керак, деб таъкидлаган эди. Демак, ҳалоллик ҳар бир суд аппарати ходимининг энг яхши хислатларидан бири бўлиши лозимдир. Ростгўйлик ҳалолликнинг бир кўриниши бўлиб, ҳақиқатни гапириш, ўзининг ҳам, ўзгаларнинг ҳам қадр-қимматини тўғри баҳолаш, яхшини яхши, ёмонни ёмон деб очиқчасига айтишдир. Покизалик тозалик ва софлик деганидир.

Суд аппарати ходимларининг касбий одоб-ахлоқи юридик одоб-ахлоқнинг бир қисми бўлиб, у ходимнинг иш жараёнида ва ишдан ташқари вақтлардаги маънавий-ахлоқий, касбий муносабатларига доир масалаларни ўрганиш ва ривожлантириш билан шуғулланади. Суд аппарати ходими ўз фаолиятини одоб-ахлоқ талаб-

ларини бажармасдан амалга ошира олмайди, чунки ушбу фаолият асосини жамиятда тарихан шаклланган маънавий ва ҳуқуқий талаблар ташкил этади.

Махсус адабиётларда келтирилганидек, касбий этика инсоннинг касбий бурчига ва у орқали ўз касбининг табиати билан боғлиқ жамиятда юриш-туриш қоидаларини белгиловчи ахлоқий меъёрлар йиғиндидир. Ўзбекистон Республикаси суд тизимида фаолият олиб бораётган ҳар бир суд аппарати ходими давлат хизматчиси бўлиб, у давлат, жамият, фуқаролар олдидаги масъулиятини тушуниши ҳамда халқ ишончини оқлашга интилиши керак. Ҳар бир ходим суд органларига бўлган аҳолининг ишончини мустаҳкамлашга ва бу тизимнинг обрўсини кўтаришга ўз ҳиссасини қўшиши лозим.

2018 йилнинг 29 январида Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгашининг 490-сонли қарори билан «Ўзбекистон Республикаси судьяларининг одоб-ахлоқ кодекси» қабул қилинди. Мазкур Кодекс фақат судьяларнинг одоб-ахлоқ қоидаларига амал қилишлари каби нормаларни тартибга соладиган идоравий норматив-ҳужжат ҳисобланади. Мамлакатимизда суд тизимида фаолият олиб бораётган барча суд аппарати ходимлари учун ҳам «Суд аппарати ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари»ни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Бу борада Россия Федерацияси тажрибаси муҳим аҳамиятга эга бўлиши мумкин.

Россия Федерацияси Судьялар кенгашининг 2006 йил 27 апрелдаги 156-сонли қарори билан «Суд аппарати ходимларининг одоб-ахлоқ қоидалари» тасдиқланган бўлиб, ушбу қоидалар Россия Федерацияси суд тизимидаги барча судлар ходимлари учун мажбурий бўлган идоравий ҳужжат ҳисобланади.

Мазкур қоидаларда суд аппарати ходимларининг хатти-ҳаракатларига қўйиладиган талаблар одоб-ахлоқ нормалари аниқ ва содда тилда тушунтириб

берилган. Қоидалар давлат хизматчиларининг давлат-фуқаролик хизматини ўташ тўғрисидаги хизмат шартномасини тузган пайтдан бошлаб меҳнат қилиш шартларининг ажралмас қисми сифатида баҳоланади.

Ушбу қоидалар суд аппарати ходимларига қонун ҳужжатларида кўрсатилмаган хизматга оид хатти-ҳаракатларда ҳуқуқий ва ахлоқий меъёрларга риоя қилиш бўйича мажбуриятлар юклайди.

Мисол учун, суд аппарати ходими одоб-ахлоқ нормаларини бузишга ундайдиган ҳар қандай уринишлар тўғрисида дарҳол суд раҳбариятини хабардор қилиши, шунингдек ходимнинг шахсий, оилавий, ижтимоий ёки бошқа муносабатлардаги ҳолатлар унинг хизмат фаолиятини амалга ошириш билан боғлиқ одоб-ахлоқ қоидаларида белгиланган тартиботларга ҳамда қарорлар қабул қилишига ўзининг салбий таъсирини ўтказмаслиги ҳамда ўз лавозимидан ўзининг ёки бошқа шахсларнинг манфаатлари учун фойдаланмаслиги лозим.

Қоидаларда суд аппарати ходими учун энг асосий устувор вазифа сифатида ўз хизматини, яъни давлат-фуқаролик хизматини виждонан ҳамда масъулият билан бажариш белгиланган. Суд аппарати ходими ўз хизмат вазифаларини бажаришда жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ҳамда эркинликларини ҳимоя қилиши, суд ҳокимияти фаолиятининг мазмуни ва моҳиятидан келиб чиқиши керак. Ҳар қандай ҳолатда ҳам суд аппарати ходими шахсий кадр-қимматни сақлаб қолиши, унинг шаъни суд ҳокимиятининг мавқеини туширишга, суднинг обрўсига путур етказиши мумкин бўлган ҳар қандай ҳолатдан йироқ туриши, хизмат вазифаларини бажаришда холис ва мустақил бўлиши лозим. Суд аппарати ходими ўз шаъни, кадр-қимматини туширадиган ва суд ҳокимияти обрўига путур етказадиган хатти-ҳаракатлар қилмаслиги шарт.

Қоидаларга кўра, суд аппарати ходими ўз хизмат вазифаларини ҳалол ва виждонан, хизмат қоидаларига мувофиқ, ўта масъулият билан ҳамда профессионал даражада бажариши зарур. Суд аппарати ходими ўз ишига садоқати, интизоми, меҳнатсеварлиги билан ажралиб туриши лозим. Суд аппаратининг ҳар бир ходими суднинг ички тартиб-қоидаларига риоя қилиши ва иш вақтидан унумли фойдаланиши керак.

Суд аппарати ходими ишни олиб бораётган судьяга у ёки бу усулда таъсир ўтказмаслиги ёки ўзининг хатти-ҳаракатлари билан тарафлар, адвокатларга ва бошқа суд процесси иштирокчиларида ўзига нисбатан бу борада манфаатдор шахс сифатида таассурот уйғотмаслиги керак.

Фуқаролар, суд процесси иштирокчилари, ҳамкасблар, судьялар ва суд аппаратининг бошқа ходимлари билан мулоқот қилишда суд аппарати ходими уларда ўзига нисбатан юқори даражада ижобий таассурот қолдиришга интилиши лозим.

Хизматдан ташқари ишларда суд аппарати ходими ҳар қандай турдаги фаолият билан шуғулланиш, бошқа ҳақ тўланадиган ишларни бажариш ҳуқуқига эга, лекин ушбу ишлар суд процесси иштирокчилари билан манфаатлар тўқнашувига олиб келмаслиги, Россия Федерациясининг «Давлат фуқаролик хизмати тўғрисида»ги Қонуни талабларига зид бўлмаслиги лозим.

Демакки, суд аппарати ходимларнинг ўз касбий этикалари ҳамда одоб-ахлоқ нормаларига қатъий риоя қилишлари жуда муҳимдир.

У. САЙДАХМЕДОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги
Судьялар олий мактаби «Иқтисодий
ҳуқуқ» кафедраси доценти,

С. АЛЛАБЕРДИЕВ,
Қумқўрғон туманлараро
иқтисодий суди раиси

СУД ҲОКИМИЯТИ ФАОЛИЯТИ УСТИДАН ЖАМОАТЧИЛИК НАЗОРАТИНИ КУЧАЙТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқида жамоатчилик назорати ва уни амалга оширишда фуқаролик жамияти институтларининг ўрни ва аҳамиятига тўхталиб, халқ ҳокимиятининг энг муҳим пойдевори сифатида жамоатчилик назорати институтини кучайтириш бўйича мамлакатимиз Конституциясининг 32-моддасида, шунингдек, «Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятининг очиқлиги тўғрисида»ги, «Ижтимоий шериклик тўғрисида»ги қонунлар ва бошқа ҳужжатларда муҳраб кўйилган талабларнинг ижросини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилишига урғу берган эди¹.

Конституциямизнинг 32-моддасида белгиланган фуқароларнинг жамият ва давлат ишларини бошқаришда бевосита ҳамда ўз вакиллари орқали иштирок этиш ҳуқуқи, бундай иштирок этиш ўзини ўзи бошқариш, референдумлар ўтказиш ва давлат органларини демократик тарзда ташкил этиш, шунингдек давлат органларининг фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ривожлантириш ва такомиллаштириш йўли билан амалга оширилишига оид норма мамлакатимизда жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг устувор ҳуқуқий асосидир.

Одил судлов жараёнида жамоатчилик вакилларининг иштироки суд ҳокимияти фаолияти устидан жамоат, яъни халқ назоратининг муҳим шакллари билан бири ҳисоб-

ланади. Одил судловни амалга оширишга фуқароларнинг – халқ вакилларининг жалб этилиши демократик давлатнинг муҳим белгиси сифатида эътироф этиб келинган. Бундай иштирок суд томонидан адолатли ва ҳаққоний қарорлар қабул қилинишига ҳам имкон яратади.

Суд ишларини юритишда жамоатчиликнинг иштирок этиши одил судловни амалга оширишнинг таркибий принципларидан бири бўлмиш коллегиялик, яъни ишларнинг ҳайъатда кўрилиши тамойилларига ҳам мос келади.

Суд фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш бошқа давлат ҳокимияти органлари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишга қараганда ўзига хос хусусиятлари билан ажралиб туради. Зеро, суд ҳокимиятининг мустақиллигини таъминлаш, процесс иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, давлат сири, фарзандликка олиш сири, тижорат сири ёки қонун билан қўриқланадиган бошқа сирларни сақлаш зарурати мавжудки, жамоатчилик назоратини амалга ошириш жараёнида ушбу ҳолатлар эътиборга олинади. «Жамоатчилик назорати тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 2-моддасида суд ишларини юритиш соҳасида жамоатчилик назоратини амалга ошириш алоҳида қонун ҳужжатлари билан тартибга солиниши назарда тутилган. Алоҳида қонун ҳужжатлари сифатида эса Фуқаролик процессуал,

Иқтисодий процессуал, Жиноят-процессуал ва Маъмурий суд ишларини юритиш тўғрисидаги кодексларига суд фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишга қаратилган нормаларни кириштириш талаб этилади.

Суд ҳоқимияти очиқлигини таъминлашда жамоатчилик иштирокининг тарихига назар ташласак, биринчи марта аҳолини одил судловни амалга оширишга жалб қилиш ғояси XVIII асрда пайдо бўлган. Ўша даврнинг машҳур мутаффақирларидан бўлган Ш.Л.Монтескьенинг фикрича, агар суд ҳоқимияти суд идораларига эмас, балки маълум вақт давомида одил судловни амалга ошириш учун таклиф қилинган халқ орасидан танланган шахсларга ишониб топширилса, самарали бўлади. Шундай қилиб, одамлар учун жуда кўрқинчли бўлган суд тизими на таниқли касбга, на таниқли мавқега боғлиқ бўлмай қолади, у кўринмас ва мавжуд эмасдек туюлади².

Албатта, бу фикр ўзига хос фалсафа ва аҳамиятга эга. Бироқ, замонавий шароитда муайян ҳуқуқий ишни қонуний, асосли ва адолатли кўриш ва ҳал этиш учун судьяларга профессионал билим ва амалий кўникмалар зарурлиги туфайли юқоридаги ғояни амалга ошириш қийин. Айни пайтда, суд жараёнларида халқ маслаҳатчиларининг иштирок этиши, айрим хорижий давлатлар тажрибасида суд маслаҳатчилари (суд присяжных)³ институти кенг жорий этилганлиги⁴ Ш.Л.Монтескье томонидан билдирилган ғояларнинг қайсидир жиҳатлари амалда эканлигини кўрсатади.

Одил судловни амалга оширишда жамоатчиликнинг иштироки масалалари ҳозирги кунда кўплаб юридик адабиётларда қатор муаллифлар томонидан ҳам кўриб чиқилган. Хусусан, В.И.Бадашхановнинг ёзишича, одамларнинг одил судловда иштирок этиши суд ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари фаолиятини назорат қилишда кўрсатиладиган фуқаролик бурчини

фаол бажаришни англатади⁵. И.А.Огневанинг фикрича, фуқаролар иштироки судда иш юритишни тартибга солувчи қонунларни жамоатчилик томонидан муҳокама қилиш ва тушуниш, суд жараёнини амалга оширишда фаол ёрдам бериш, унинг устидан жамоатчилик назоратини амалга ошириш, процесснинг бошқа иштирокчиларига уларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари таъминланишида ёрдам беришдан иборат⁶.

Одил судловнинг очиқлиги ҳақида гап кетганда, фуқароларнинг ҳеч қандай тўсиқларсиз суд биносига кириш, суд муҳокамаларида бемалол иштирок этиш, иш материаллари билан танишиш эркинлиги каби таркибий қисмларга ҳам эътибор қаратиш лозим.

Юридик адабиётларда қайд этилганидек, суд фаолияти устидан жамоатчилик назоратини амалга оширишнинг яна қуйидаги шакллари ҳам мавжуд:

судлар фаолиятига замонавий ахборот-коммуникация технологияларини тўлиқ жорий этиш, яъни суд мажлисларини видео-конференцалоқа тизими орқали олиб боришни кучайтириш, ҳар бир вилоят ва унга тенглаштирилган судларнинг веб-сайтларини ташкил этиш, шахсий ҳаёт дахлсизлигини таъминлаган ҳолда ва суд иштирокчиларининг розилиги билан ёпиқ суд жараёнида кўриб чиқилганларидан ташқари барча суд қарорларини судларнинг веб-сайтларида эълон қилиб бориш, чоп этиш тартибини жорий қилиш;

суд ишларини юритиш жараёнидаги процессуал ҳаракатларни видео, аудио қайд этиш, суд-тергов жараёнларини тўлиқ стенограмма қилиш;

суд ишларини сайёр суд мажлисларида кўриб чиқиш амалиётини кенгайтириш;

судда фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳамда қонун билан қўриқланадиган манфаатларини ҳимоя қилувчи жамоат ташкилотлари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари вакиллари иштирокини кенгайтириш;

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми ҳузуридаги илмий-маслаҳат кенгашининг фаолият юритиши⁷.

Суд ҳокимияти очиқлигини таъминлашда жамоатчилик назорати ва жамоатчилик вакиллари иштирокига оид хорижий давлатлар қонунчилик тажрибаси ҳам муҳим. Хусусан, Австрия Конституциясида (91-моддаси) «одамлар одил судловни амалга оширишда қатнашадилар» деган норма мавжуд⁸.

Канада, Франция, Греция, Италия, Янги Зеландия, Россия, Германия, Англия, АҚШ каби давлатларда суд процессида жамоатчилик назоратининг муҳим кўринишларидан бири сифатида суд маслаҳатчилари (суд присяжных) институти кенг жорий этилган.

Францияда жиноят ишлари судда профессионал судьялар ва суд маслаҳатчиларидан иборат ҳайъат таркибида кўрилади⁹. Суд маслаҳатчилари айрим тоифадаги, ху-

сусан, 10 йил озодликдан маҳрум қилиш (жисмоний шахслар учун) ёки 75000 € миқдорида жарима солиш (юримдик шахслар учун) тўғрисидаги жиноят ишларининг кўрилишида иштирок этади. Францияда 16-18 ёшли вояга етмаганлар томонидан содир этилган оғир жиноятлар уч нафар малакали судья ва тўққиз нафар суд маслаҳатчиси иштирокида кўрилади. Англияда суд маслаҳатчилари қотиллик жиноятларини, табиий бўлмаган ёки гумонли ўлим ёки ўлимнинг сабаби аниқланмаган ҳолатларни текширишда иштирок этади.

Айрим Европа давлатларида ишларнинг оғир-енгиллигига қараб иш судда якка судья ёки ҳайъат тартибида кўрилиши амалиёти мавжуд. Хусусан, Австрия, Дания ва Норвегияда оғир жиноят ишлари суд маслаҳатчилари томонидан кўрилади. Ўртача оғир жиноят ишлари эса судья ва суд маслаҳатчилари иштирокидаги ҳайъат тартибида, унча

АННОТАЦИЯ

Мақолада суд ҳокимияти очиқлигини таъминлашда жамоатчилик назорати ва жамоатчилик вакиллари иштирокини кучайтириш масалалари таҳлил этилган. Шунингдек, миллий амалиёт ва хорижий тажриба асосида судларда жамоатчилик назорати ва жамоатчилик вакиллари иштирокини кучайтириш бўйича хулосалар илгари сурилган.

Калит сўзлар: Суд ҳокимияти, жамоатчилик назорати, ҳуқуқий асослар, судлар фаолиятининг очиқлиги, шаффофлик, халқ маслаҳатчилари, коллегиялик, такомиллаштириш.

* * *

В статье анализируются вопросы общественного контроля и развития общественного участия в обеспечении прозрачности судебной системы. В нем также делаются выводы о развитии общественного надзора и участия представителей общественности в судах на основе национальной практики и зарубежного опыта.

Ключевые слова: Судебная власть, общественный контроль, правовая база, открытость судов, прозрачность, общественные советники, коллегияльность, совершенствование.

* * *

The article analyzes the issues of public control and development of public participation in ensuring the transparency of the judicial system. It also draws conclusions on the development of public oversight and public participation in courts, based on national practice and foreign experience.

Key words: Judicial power, public control, legal framework, openness of courts, transparency, public advisers, collegiality, improvement.

оғир бўлмаган жиноят ишлари якка судья томонидан кўрилиши белгиланган. Мамлакатимизда бунинг аксини кўриш мумкин. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексининг 13-моддасига киритилган ўзгартиш ва қўшимчаларга мувофиқ, Жиноят кодекси 15-моддасининг иккинчи-тўртинчи қисмларида назарда тутилган жиноятлар тўғрисидаги ишлар судья томонидан якка тартибда кўрилиши белгиланди¹¹. Унга кўра, 2018 йилнинг 1 апрелидан бошлаб оғир жиноятлар биринчи инстанция судида судья томонидан якка тартибда кўрилади. Халқ маслаҳатчилари фақат ўта оғир жиноятлар тўғрисидаги ишларни кўриб чиқишга жалб этилади¹⁰. Яъни, мамлакатимизда жиноят процессида якка судья томонидан кўриладиган ишлар доираси кенгайиб бормоқда. Бу эса ҳозирги давр талабларига, хусусан, суд ҳокимияти очиқлигини таъминлашда жамоатчилик назорати ва жамоатчилик вакиллари иштирокини ривожлантириш аънаналарига мувофиқ эмас.

Европанинг аксарият давлатларида халқ судьяси, суд маслаҳатчилари профессионал судья билан шахснинг айбдор ёки айбдор эмаслиги, шунингдек судланувчига жазо чорасини белгилаш билан боғлиқ масалани биргаликда ҳал этади. Буюк Британияда фуқаролик ишларининг кўрилишида суд маслаҳатчилари нафақат у ёки бу тарафлар учун фуқаролик-ҳуқуқий оқибатни вужудга келтирувчи қарор қабул қилишади, балки зарарни ундириш тўғрисидаги ҳал қилув қарорини ҳам қабул қилиш ваколатига эга. Бошқача айтганда, агар профессионал судья зарарни ундириш лозимлиги ҳақида тўхтамга келса, суд маслаҳатчилари бу зарар миқдорини белгилашлари мумкин¹¹.

Аҳолининг одил судлов жараёнларидаги иштирокининг тури, шакли ва воситалари муайян давлатнинг сиёсий режими, маданияти ва амалдаги сиёсий тизимига боғлиқ

бўлади. Масалан, АҚШда айрим Европа давлатлари тажрибасидан фарқли равишда олти йилдан ортиқ озодликдан маҳрум қилиш жазоси қўлланиладиган жиноят ишларининг судларда кўрилишида фуқароларга суд маслаҳатчилари иштирокида ишни кўриш ҳуқуқи берилади. Бирок, махсус суд томонидан ҳарбий хизматчилар иштирокида кўриладиган ҳарбий хизматчилар иши билан боғлиқ бўлган ишлар бундан мустасно. Ҳар бир штат судида иштирок этадиган суд маслаҳатчиларининг сонини мустақил белгилайди¹².

Японияда халқ судьялари оғир жиноят ишларининг муҳокамасида судья сифатида иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлиб, халқ судьяларининг судлов ҳайъати таркиби олти нафар халқ судьяси ва уч нафар профессионал судьядан иборат бўлади. Айбланувчи халқ судьясидан воз кечиш ҳуқуқига эга бўлмайди.

Юридик адабиётлардаги фикрлар ҳамда хорижий давлатлар қонунчилиги таҳлили асосида шуни таъкидлаш керакки, фуқароларнинг одил судловни амалга оширишда иштирок этишининг асосий йўналишларидан бири суд ишларини юритишнинг турли даражаларида халқ маслаҳатчиларининг иштирокини кенгайтиришдир.

Мамлакатимиз қонунчилигида ҳам одил судловни амалга оширишда халқ маслаҳатчиларининг иштирокига доир нормалар мавжуд. Хусусан, «Судлар тўғрисида»ги Қонунда Қорақалпоғистон Республикаси жиноят ишлари бўйича суди, жиноят ишлари бўйича вилоят, Тошкент шаҳар судлари жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) суди, Ҳарбий суд ҳамда ҳудудий ҳарбий судлар таркибида халқ маслаҳатчилари иштирок этиши назарда тутилган.

Мазкур Қонуннинг 62-моддасига кўра, ўттиз ёшдан кичик бўлмаган, фуқароларнинг яшаш ёки иш жойидаги йиғилишларида очиқ овоз бериш йўли билан икки ярим йил муддатга сайланган Ўзбекистон

Республикаси фуқароси халқ маслаҳатчиси бўлиши мумкин. Ҳар бир суд учун халқ маслаҳатчилари сони судьяларнинг тегишли малака ҳайъатлари томонидан белгиланади. Халқ маслаҳатчилари судлардаги вазибаларини бажариш учун йилига кўпи билан икки ҳафтага навбатма-навбат чақирилиши, уларнинг иштирокида бошланган суд ишини кўришни тугаллаш зарурати бу муддатни узайтиришни тақозо этган ҳоллар бундан мустасно, шу даврда уларнинг иш жойидаги ўртача иш ҳақи сақланиб қолинади.

Жиноят-процессуал кодекси 13-моддасида иш биринчи инстанция суди томонидан ҳайъатда кўрилганда суд таркибига судья ва икки нафар халқ маслаҳатчиси кириши, одил судловни амалга оширишда халқ маслаҳатчилари судьянинг барча ҳуқуқларидан фойдаланиши, улар суд мажлисида ишни кўриш жараёнида келиб чиқадиган ҳамма масалаларни ҳал қилишда ва ҳукм чиқаришда раислик қилувчи билан тенг ҳуқуққа эга эканликлари мустаҳкамлаб қўйилган.

Халқ маслаҳатчилари сайловини ташкил этиш «Судьяларнинг малака ҳайъатлари тўғрисида»ги низом билан тартибга солинади. Унга кўра, халқ маслаҳатчилигига номзодлар кўрсатиш меҳнат жамоалари, фуқароларнинг яшаш жойидаги сайловчилар томонидан, шунингдек ҳарбий қисмлардаги ҳарбий хизматчиларнинг йиғилишлари томонидан амалга оширилади.

Судьяларнинг малака ҳайъатлари эса, халқ маслаҳатчиларининг сайлови ҳаққоний ва шаффоф ўтишини назорат қилиб боради.

Маълумотларга қараганда, жиноят ишлари бўйича судлар ва ҳарбий судлар судьяларининг тегишли малака ҳайъатларида 2014 йилнинг июль ойигача 15 744 нафар халқ маслаҳатчилари фаолият кўрсатиб келган¹³. 2016 йилдаги ҳисоб-кито-

бларга кўра, жиноят ишлари бўйича судларга жами 10 минг нафардан ортиқ халқ маслаҳатчиси сайланган¹⁴.

Халқ маслаҳатчиларининг жиноят ишлари бўйича судлардаги иштироки шахс, жамият ва суд ҳокимияти ўртасидаги ижтимоий алоқаларни мустаҳкамлаши баробарида қонун устуворлиги ва ижтимоий адолатни таъминлашнинг муҳим омили ҳамдир. Шунинг учун суд ҳукми ва қарорлари камдан-кам ҳолатлардагина ўзгараётганида халқ маслаҳатчиларининг салмоқли ҳиссаси борлигини соҳа мутахассислари ҳам алоҳида таъкидлаб келадилар¹⁵.

Мамлакатимизда халқ маслаҳатчилари институтининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида мутахассислар томонидан билдирилган фикрларга кўра, халқ маслаҳатчиларининг суддаги иштироки адолатни қарор топтириш, айбдорга қонун доирасида жазо тайинлашга хизмат қилади. Зеро, халқ маслаҳатчилари иш натижаларидан манфаатдор бўлмаган шахс сифатида судланувчига қандай жазо тайинлаш кўпроқ самара бериши ҳақида фикр билдиради ва бу суд томонидан инобатга олинади. Аҳамиятли жиҳати шундаки, халқ маслаҳатчилари судьяларнинг мустақиллигига мутлақо дахл қилмаган ҳолда фаолият кўрсатади ва бу суд ҳокимияти фаолиятининг очиқ ва ошкоралигини таъминлашнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади¹⁶.

Кўпчилик мутахассислар халқ маслаҳатчиларининг жиноят ишларини кўришдаги иштирокини янада кенгайтириш, халқ маслаҳатчилари институтини такомиллаштириш лозим деган фикрни илгари суради¹⁷.

Профессор М.Мамасиддиқовнинг фикрича, суд процессида суд маслаҳатчиларининг иштирок этиши судьянинг ўз устида ишлашига, ўз билим ва малакасини мунтазам равишда ошириб боришига, ҳар қандай ишни суд муҳокамасига киритишдан аввал

пухта тайёргарлик кўришга замин яратади¹⁸.

Шундай экан, халқ маслаҳатчиларининг судда ишларни қонуний, асосли ва адолатли кўрилишини таъминлашдаги аҳамиятини эътиборга олган ҳолда мамлакатимизда халқ маслаҳатчилари институтининг ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш тақозо этилади.

Жумладан, «Ўзбекистон Республикасининг суд маслаҳатчилари тўғрисида»ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқиш ва қабул қилиш вақти келди. Мазкур лойиҳада халқ маслаҳатчилари фаолиятининг асосий

принциплари, фуқароларнинг одил судловни амалга ошириш жараёнида иштирок этиш ҳуқуқи, халқ маслаҳатчиларига нисбатан қўйилган талаблар, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, ваколатлари каби муҳим масалалар билан боғлиқ нормалар ўз ифодасини топиши лозим.

Э. САБИРОВ,
Ўзбекистон Республикаси
Бош прокуратураси Академияси
мустақил изланувчиси

¹Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз // Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи, 14.12.2016 // <http://uza.uz/oz/politics/erkin-va-farovon-demokratik-zbekiston-davlatini-mard-va-olizh-14-12-2016>

²Монтескье Ш. О духе законов // Электронный ресурс URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Monteskye.O_dukhe.pdf

³Юридик адабиётларда присяжный, инглизчада juror - қасамёд қилганлар тарзида баён этилади. Қаранг: Миразов Д.М. Англия ва АҚШда судга қадар иш юритуви органларининг фаолияти устидан контроль ва назоратни амалга оширишнинг тажрибаси // Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали www.tadqiqot.uz. 2017. №6. -50 б.

⁴Қаранг: Общественный контроль в судебной системе: проблемы и тенденции // [HTTPS://SIBAC.INFO/CONF/JURISPRUDENCE/IV/88769](https://SIBAC.INFO/CONF/JURISPRUDENCE/IV/88769)

⁵Қаранг: pravo.news > iii-uchastie-institutov-grajdanskogo-94729

⁶Қаранг: pravo.news > iii-uchastie-institutov-grajdanskogo-94729

⁷Мамасиддиқов М.М. Фуқаролик суд ишларини юритишда ошкоралик тамойили ва жамоатчилик назоратини таъминлашнинг долзарб масалалари / Монография. Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. Б.Х.Пўлатов. –Тошкент. «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи». 2019. – 92 б.

⁸Федеральный конституционный закон Австрии // <https://legalns.com/download/books/cons/austria.pdf>

⁹Иноғомжонова З.Ф. Жиноят процессида суд назорати. Ўқув қўлланма. –Т.: ТДЮИ. 2007. – 25 б.

¹⁰1 апрелдан бошлаб судья оғир жиноятларни яқка тартибда кўради <https://www.norma.uz/>

¹¹Мамасиддиқов М.М. Фуқаролик суд ишларини юритишда ошкоралик тамойили ва жамоатчилик назоратини таъминлашнинг долзарб масалалари / Монография. Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. Б.Х.Пўлатов. –Тошкент. «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи». 2019. – 36 б.

¹²Яровая М.В. Особенности англо-американской и континентальной моделей суда присяжных и проблемы его реставрации в России // Российская юстиция. 2006.- № 1.

¹³Халқ маслаҳатчилари судлар фаолияти очиклиги ва одиллигини таъминлашга хизмат қилади https://www.norma.uz/uz/bizning_sharhlar/halq_maslahatchilari_sudlar_faoliyati_ochiqqligi_va_odilligini_taminlashga_hizmat_qiladi

¹⁴Ўсаров О. Халқ маслаҳатчилари институти судлар фаолияти очиклигини таъминлашга хизмат қилади // http://uzbekistonovozi.uz/articles/index.php?ELEMENT_ID=41057

¹⁵Қаранг: Дўсманов С. Халқ маслаҳатчиси ҳаққоний ишласа, адолат ўрнатилишида муҳим ўрин тутди // <http://www.uza.uz/oz/society/khal-masla-atchisi-a-oniy-ishlasa-adolat-rnatilishida-mu-im-19-04-2019>

¹⁶Қаранг: Ўсаров О. Ўша жойда.

¹⁷Ҳақимов М. Халқ маслаҳатчилари институти ва одил судлов // <http://old.xs.uz/index.php/homepage/sijosat/item/628-xalq-maslahatchilari>; Рустамов Л.Р. Одил судлов-нинг демократик асослари // Ҳуқуқ магистрлигини олиш учун диссертация. –Т.: 2007. – 74 б.

¹⁸Мамасиддиқов М.М. Фуқаролик суд ишларини юритишда ошкоралик тамойили ва жамоатчилик назоратини таъминлашнинг долзарб масалалари / Монография. Масъул муҳаррир ю.ф.д., проф. Б.Х.Пўлатов. –Тошкент. «Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи». 2019. – 37 б.

ЁШЛАРНИ ЭКСТРЕМИСТИК ҒОЯЛАР ТАЪСИРИДАН АСРАШНИНГ АЙРИМ ЖИҲАТЛАРИ

Тинчлик буюк неъмат, инсон ҳаётининг бирламчи шарти ҳисобланади. Чунки, осуда ҳаёт, яратувчанлик ва фаровонлик, умуман, барча эзгу мақсадларнинг рўёби, энг аввало, шу неъматга боғлиқ. Шунинг учун ҳам қадимдан барча халқлар тинчликни асраш учун қаттиқ курашиб келган.

Маълумки, тинчлик ва инсоният хавфсизлигига қарши қаратилган экстремизм, одам савдоси, ноқонуний миграция каби жиноятлар ўзининг мудҳиш оқибатлари, давлат ва жамият манфаатларига зарар етказиши билан ажралиб туради.

Дунёда тараққиёт ва хавфсизликка раҳна солаётган хатар ва таҳдидлар, аввало, трансмиллий жиноятлар, экстремизм, терроризм ва ёт ғоялар таъсирининг тобора кучайиб бораётганлиги уларга барҳам бериш бўйича замонавий, самарали тизимни йўлга қўйишни тақозо этмоқда. Айни вақтда халқаро терроризм ва экстремизм хавфининг тобора ортиб бораётгани, дунёнинг айрим мамлакатларида қуролли тўқнашувлар давом этаётгани, таҳликали вазият сақланиб қолаётгани Ўзбекистоннинг ҳам барқарор ривожланишига таҳдид солмасдан қолмайди, албатта. Буларнинг барчаси таҳдид ва хатарларга муносиб зарба беришга доимо тайёр бўлишни талаб этади. Экстремизм ва терроризмнинг нақадар хавfli эканлиги ва оғир оқибатларга олиб келиши ҳақида Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш.М.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси-

нинг 72-сессиясида шундай таъкидлайди: «Дунёда экстремизм ва терроризм таҳдидлари айниқса, сўнгги йилларда кучайиб бораётгани уларга қарши асосан куч ишлатиш йўли билан курашиш усули ўзини оқламаётганидан далолат беради. Бу борада кўп ҳолларда таҳдидларни келтириб чиқараётган асосий сабаблар билан эмас, балки уларнинг оқибатларига қарши курашиш билангина чекланиб қолинмоқда. Халқаро терроризм ва экстремизмнинг илдизини бошқа омиллар билан бирга, жаҳолат ва муросасизлик ташкил этади»¹.

Террористик ва экстремистик ҳаракатларнинг 2001-2018 йилларда дунё давлатларида содир этилишига оид статистика ушбу жиноятларнинг энг кўп қурбони бўлган ва моддий зарар кўрган давлатлар қаторига Ироқ, Покистон, Афғонистон, Нигерия, Сурия, Россия, Франция, Бельгия, Буюк Британия, АҚШ, Германия мамлакатларини киритиш мумкинлиги экстремистик ва террористик гуруҳларнинг хавfli қилмишлари оқибатида охирги ўн йилда Яқин Шарқ мамлакатларидан мажбурий миграция кучайиб кетди. Ташқаридан бошқарилаётган ҳаракатлар оқибатида одамлар ўз уйларини ташлаб, Европа Иттифоқи мамлакатларига кўчиб кетмоқда. Ўз навбатида айрим муҳожирлар турли диний гуруҳлар ва конфессиялар вакиллари ҳамда туб аҳоли ўртасида қарама-қаршилик, низолар юзага келмоқда, ҳатто террористик ҳаракатлар содир этилмоқда².

Таъкидлаш жоизки, мазкур давлатларда содир этилган экстремистик ва террористик ҳаракатлар умумий содир этилган жиноятларнинг аксарият қисмини ташкил қилиши бугунги кунда умумэътироф этилган ҳақиқатдир.

Афсуски, ҳозирда дунёнинг кўплаб мамлакатлари терроризм ва диний экстремизм балосидан азият чекмоқда. Бугунги кунга қадар содир этилган террорчилик хуружлари оқибатида қанчадан-қанча бегуноҳ инсонлар ҳаётдан эрта кўз юмди. Диний экстремизм ва терроризм бутун дунё ҳамжамиятини ларзага солаётган энг даҳшатли ва чегара билмас жиноятдир. Дунёда экстремизм, терроризм, одам савдоси соҳасидаги жиноятлар кўрсаткичи жадал суръатларда ошиб бормоқда. Маълумотларга қараганда, сўнгги йилларда содир этилган 1787 экстремистик ва террорчилик ҳаракатлари оқибатида 13759 нафар инсон вафот этган, 16683 нафари жароҳатланган³.

Мазкур жиноятларни содир этаётган ёки жиноятни содир этишга ундаётган шахслар ислом динида йўқ амал ва таълимотларни рўқач қилиб, инсонларни йўлдан адаштирмоқда.

Экстремизм ва терроризм, одам савдоси, ноқонуний миграция каби жиноятлар кўлами, унинг халқаро хусусият касб этиб бораётгани ва янги тури, шакли ҳамда содир этиш усулларининг пайдо бўлаётганлиги унга қарши курашишнинг халқаро тизимини янада ривожлантириш ва халқаро ҳамкорликни кенгайтириш, уларнинг аниқ тизимли фаолиятини шакллантириш заруратини келтирмоқда⁴.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2017 йил 15 июнь куни Тошкент шаҳрида «Ижтимоий

барқарорликни таъминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби» мавзусида ўтказилган анжумандаги нутқида қўйидагиларни алоҳида қайд этади: «Кейинги йилларда халқимиз ўртасида кенг тарқалган «Ўз уйингни ўзинг асра!» деган даъватга бугун «Ўз болангни ўзинг асра!» деб қўшимча киритиш вақти келди, деб ўйлайман. Адашган ёшларни тарбиялашимиз, керак бўлса, жазони ўташ жойларига ҳам бориб, улар билан гаплашишимиз лозим. Чин дилдан тавба қилиб, ота-онаси, оиласи бағрига, тўғри йўлга қайтишни ният қилиб одамларга амалий ёрдам беришга мен давлат раҳбари сифатида доим тайёрман».

Ёшлар ва вояга етмаганлар жиноятчилиги ўтмишда ҳам, ҳозирда ҳам долзарб муаммолардан бири бўлиб келган. Келажакда ҳам шундай бўлиб қолади, чунки ёшлар ва вояга етмаганлар миллатнинг, халқнинг, давлатнинг келажак гини белгилаб берувчи кучдир. Ёшлар ва вояга етмаганлар жиноятчилигининг яна бир жиҳати шундаки, у барвақт профилактиканинг асосий объектларидан бири ҳисобланади⁵.

Дарҳақиқат, бугунги кунда юртимизда инсон манфаатлари, унинг фаровон турмуш кечириши йўлида улкан ислохотлар амалга ошириб келинмоқда. Айниқса, ёшларга катта эътибор қаратилиб, уларнинг ўз олдиларига қўйган мақсадларига эришишлари ва баркамол инсон бўлиб етишлари учун кенг қамровли ишлар амалга оширилмоқда.

Улар орасидан айрим хатога йўл қўйиб, жиноий жавобгарликка тортилганларга ҳам ўз ҳаётларини изга тушириб олишлари учун имкон берилмоқда. Аммо, уларни тўғри йўлдан адаштирган, онгини захарлаб, жамиятга, давлатга қарши қилиб, қўй-

ган ёвуз кимсалар ёки гуруҳлар томонидан ишлаб чиқилган ғаразли режалар асосида яна қанча ёшлар тўғри йўлдан адашади?

Ҳозирги кунда турли кўриниш ва шакллардаги маънавий таҳдидлар, асосан, ёшларга қаратилмоқда. Албатта, бунинг асосий сабаби ёшларнинг жамиятдаги энг фаол қатлам экани, турли ғоялар таъсирига берилувчанлиги билан изоҳланади. Айни пайтда ёшлар онгини забт этиш ҳар қандай мафкуравий куч учун стратегик аҳамиятга эга. Зеро мамлакатнинг истиқболи айнан ёшларнинг эҳтиёжи, манфаатлари ва улардан келиб чиқувчи мақсадлари билан белгиланади.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда ёшларимизнинг қалби ва онгида ахборотларни саралай олиш, оқни қорадан ажрата билиш иммунитетини тарбиялаш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Ёшлар маънавий дунёсига хос хусусиятларидан бири шундаки, айрим ёшлар аввалги авлоднинг маданий қадриятларини, идеалларини инкор этадилар. Бунинг натижасида баъзи ёшларнинг умуминсоний ва миллий-маънавий қадриятларга зид келадиган ўзига хос идеаллари, мусиқаси, кийиниш услуби, тили ва санъати пайдо бўлиши кузатилмоқда.

Ёшларнинг норасмий уюшмалари ва ҳаракатлари стихияли, бошқариб турилмай-

диган жараён сифатида вужудга келади. Бу қонун йўли билан тақиқлаб ёки йўқ қилиб бўлмайдиган жараёндир. Агар уларга нисбатан қаттиқ чоралар кўрилса, жамият учун хавfli бўлган экстремистик, террористик, қўпоровчилик уюшмалари пайдо бўлишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун ёшларнинг эҳтиёжлари, қизиқишларини ҳисобга олган ҳолда, уларнинг хатти-ҳаракатларини, куч ва имкониятларини жамият учун фойдали бўлган йўналишга буриш бугунги кунда асосий вазифалардан биридир.

Айни пайтда, ёшларнинг жамиятда тутган ўрни, энг аввало, жамият олдида қўйилган вазифалар миқёси ва кўлаמידан келиб чиқади. Бундай ҳол Ўзбекистон ёшларига ҳам хос. Шунингдек, ёшлар орасида олиб бориладиган ғоявий-тарбиявий ишларда, уларда деструктив ғоявий таъсирларга қарши иммунитетни шакллантиришда, уларнинг социал-демографик, психофизиологик хусусиятларини ҳисобга олиш муҳим аҳамиятга эга⁶.

Ш. УБАЙДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Ички ишлар вазирлиги Академияси
«Криминология» кафедраси
ўқитувчиси

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясидаги нутқидан, Нью-Йорк шаҳри, 2017 йил 19 сентябрь.

²А.А.Юсупов, А.А.Каримов, И.И.Каримов, М.Д.Рахимов. «Ёшларнинг экстремистик ғоялар таъсирига тушиб қолишининг олдини олиш» номли Ўқув услубий қўлланма., Т-2019. 4-б.

³vawilon.ru/statistika-terrorizma/#statistika-terrorizma-v-mire.

⁴А.А.Юсупов, А.А.Каримов, И.И.Каримов, М.Д.Рахимов. «Ёшларнинг экстремистик ғоялар таъсирига тушиб қолишининг олдини олиш» номли Ўқув услубий қўлланма., Т-2019. 4-б.

⁵Б.А.Умирзаков. «Вояга етмаганлар жинойтчилигининг криминологик тавсифи ва олдини олиш». Қўлланма., Т-2020. 4-б.

⁶А.А.Юсупов, А.А.Каримов, И.И.Каримов, М.Д.Рахимов. «Ёшларнинг экстремистик ғоялар таъсирига тушиб қолишининг олдини олиш» номли Ўқув услубий қўлланма., Т-2019. 4-б.

ФУҚАРОЛАРНИНГ ЁШГА ДОИР ПЕНСИЯ ОЛИШГА БЎЛГАН КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚЛАРИ

Бугун аҳолининг ижтимоий таъминот олишга оид ҳуқуқларини ҳимоя қилиш йўналишида ҳам кенг қамровли ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Бунда фуқароларимизнинг ижтимоий таъминот олишга оид конституциявий ҳуқуқларини янада кенгайтириш орқали моддий ҳамда ижтимоий ёрдамларни миқдор ва сифат жиҳатдан янада яхшилаш, ижтимоий адолат ва қонунийлик тамойиллари бузилишига йўл қўймаслик, пенсионерларнинг моддий турмуш шароитлари юксалиб боришига эришиш мақсадлари назарда тутилган.

Мамлакатимизда жаҳон фани ютуқлари, етакчи мамлакатларнинг тажрибаси, шунингдек, Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари асосида пенсия таъминотининг янги тизими пайдо бўлмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 39-моддасида ҳар ким қариганда, меҳнат лаёқатини йўқотганда, шунингдек, боқувчисидан маҳрум бўлганда ва қонунда назарда тутилган бошқа ҳолларда ижтимоий ҳимоя олиш ҳуқуқига эгаллиги қатъий белгиланган.

Бугунги кунда мамлакатимизда 3,9 млн. нафардан ортиқ фуқаролар давлат пенсиялари ва нафақалари билан таъминланган. Миллионлаб оилаларга моддий ҳамда ижтимоий ёрдамлар берилмоқда, ушбу мақсадларга бюджет маблағларидан салмоқли молиявий маблағлар йўналтирилмоқда, ижтимоий ҳимоянинг зарур инфратузилмаси самарали ишлаб турибди. Маълумки, пенсия олувчиларнинг 2,7 млн. нафари ёшга доир пенсия олувчилардир.

Кекса ёшдаги фуқароларимизнинг пенсияга бўлган ҳуқуқлари ва пенсияни тайинлаш, тўлаш тартиблари Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларни давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги Қонуни билан тартибга солинади, жумладан, ёшга доир, ногиронлик ва боқувчисини йўқотганлик пенсияларини тайинлаш белгилаб берилган.

«Ёшга доир пенсия» тушунчаси қонунчилигимизда нисбатан янги бўлиб, даставвал Ўзбекистон Республикасининг «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги 1993 йил 3 сентябрда қабул қилинган Қонунда муомалага киритилган. «Қариллик» ҳамда «ёшга доир» пенсия тушунчалари ўртасида жиддий тафовут бор ва ёшга доир пенсия тайинланганлиги ҳар доим ҳам фуқаронинг қари эканлигини англатавермайди. Дарҳақиқат, қонунчиликда 50 ёш, 45 ёш ва ҳаттоки 40 ёшдан ҳам пенсияга чиқиш мумкинлиги назарда тутилган. Ваҳоланки 40 ёшли, 50 ёшли ва ҳатто 60 ёшли шахсни қария деб аташ ноўриндир.

Фикримиз исботи сифатида «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги Қонунда фуқароларимиз ёшга доир пенсияларни эркаклар 60 ёшга тўлганда ва иш стажлари камида 25 йил бўлса, аёллар эса 55 ёшга тўлганда ва иш стажлари камида 20 йил бўлган тақдирда олиш ҳуқуқига эга эканликлари белгилаб қўйилган.

Умумий пенсия ёшидан ташқари фуқароларнинг айрим тоифаларига имтиёзли шартларда пенсия олиш ҳуқуқи ҳам белгиланган. Пенсия олиш ҳуқуқини берадиган ишлаб

чиқаришлар, муассасалар, ишлар, касблар, лавозимлар ва кўрсаткичларнинг алоҳида тоифаларига қараб ёшидан қатъи назар пенсия тайинлаш, умумий белгиланган ёшни 5 йил ёки 10 йилга қисқартирилган ҳолда имтиёзли тарзда ёшга доир пенсияга чиқиш шулар жумласидандир.

Бундан ташқари, 20 йил иш стажига эга бўлган аёлларга 54 ёшдан ва Меҳнат кодекси 100-моддасининг 1-бандига асосан иш ўрни қисқартирилган ходимларга ўрнатилган тартибда аёлларга 53 ёшдан, эркакларга 58 ёшдан муддатидан аввал пенсия тайинланиши мумкин.

Шу ўринда хорижий давлатларда пенсияга чиқиш ёши бўйича айрим мисолларга тўхталиб ўтсак. Жумладан, Россия Федерациясида аёллар 55,5 ёшда ва эркаклар 60,5 ёшда, камида 10 йил стажи билан ёшга доир пенсияга чиқиши мумкин, 2028 йилга бориб аёллар 60 ёшда ва эркаклар 65 ёшда пенсияга чиқишлари белгиланган.

Беларусда 2020 йилда аёллар 56,5 ёшда ва эркаклар 61,5 ёшда, 2022 йил 1 январдан аёллар 58 ёшда ва эркаклар 63 ёшда пенсияга чиқишлари тасдиқланган.

Молдовада ўтказилаётган пенсия ислохотларига асосан бугунги кунда эркаклар 63 ёшда, аёллар эса 58,5 ёшда, камида 15 йил стаж билан ёшга доир пенсияга чиқишлари мумкин, 2028 йил 1 июлга бориб, эркак ва аёллар 63 ёшдан пенсияга чиқишлари белгиланган.

Бундан ташқари айрим давлатларда эркак ва аёллар учун бир хил пенсия ёши белгиланган: Германияда 66 – ёш, Францияда – 62 ёш, АҚШда – 67 ёш.

Турмуш даражасининг, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар сифатининг яхшиланиши туфайли ўртача умр кечириш ёшининг узайиши, кексалик чегараси кенгайиши кузатилмоқда.

Статистик маълумотларга кўра, республикада 1990 йилда ўртача умр кўриш 67 ёшни ташкил қилган бўлса, 2020 йилга

келиб бу кўрсаткич 74,5 ёш, жумладан, эркаклар ўртасида 66 ёшдан 72 ёшга, аёллар ўртасида эса 70 ёшдан 77 ёшга ошди.

Ёшга доир пенсия фуқаронинг меҳнат қобилятини йўқотиши ёки пасайиши билан боғланмаган, у фуқаронинг муайян ёшга етиши ва қонунда назарда тутилган ҳажмдаги иш стажи мавжудлиги асосида бутун умрга тайинланадиган давлат таъминоти турларидан бири ҳисобланади. Бунда фуқаронинг меҳнатга лаёқатсиз бўлиб қолган бўлиши лозимлиги талаб этилмайди.

Ҳозирги вақтда амалда бўлган «Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида»ги ҳамда «Ҳарбий хизматчиларнинг пенсия таъминоти тўғрисида»ги қонунларга мувофиқ ёшга доир пенсияларнинг қуйидаги йўналишларини санаб ўтиш мумкин:

- умумий асослардаги ёшга доир пенсия;
- имтиёзли шартлар билан тайинланадиган ёшга доир пенсия;
- тўлиқсиз иш стажи билан тайинланадиган ёшга доир пенсия;
- муддатидан аввал тайинланадиган ёшга доир пенсия;
- ҳарбий хизматчиларнинг узоқ йиллик хизматлари учун пенсиялар.

Ушбу пенсиялар ўзига хос жиҳатларга ҳам эга бўлиб, пенсияга оид қонунчилик амалиётида қўлланилаётганида уларнинг хусусиятлари алоҳида эътиборга олинади.

Фуқароларга умумий асосларда ёшга доир пенсия тайинланишининг асосий шартлари ва бундай ҳуқуқ юзага келишига сабаб бўладиган юридик факт қуйидагилардир:

- а) фуқаронинг белгиланган ёшга етганлиги;
- б) муайян иш стажига эга эканлиги;
- в) фуқаронинг ёшга доир пенсия тайинлашни сўраб ариза билан мурожаат қилиши.

Ёшга доир пенсия миқдорини ҳисоблашда иш стажи ва ўртача иш ҳақи муҳим омил ҳисобланади.

Қонунчиликда фуқароларга пенсия тайинлашда талаб этиладиган иш стажидан

ортикча ҳар бир тўлиқ йил учун ёшга доир пенсияларнинг таянч миқдорларига - пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун олинадиган ўртача ойлик иш ҳақининг 1 фоизи миқдорида қўшилади.

Иш стажига қуйидагилар қўшилиши мумкин: фаолият ва мулкчилик туридан қатъий назар 2019 йил 1 январга қадар ижтимоий суғурта бадаллари тўланган даврлар, 2019 йил 1 январдан кейинги давр учун меҳнатга ҳақ тўлаш тарзидаги даромадлар ҳисобланган даврлар, ижодий фаолият билан шуғулланувчи шахслар учун Пенсия жамғармасига суғурта бадаллари (шоирлар, ёзувчилар, ҳайкалтарошлар ва бошқа ижодий уюшмалар аъзолари) тўланган бўлса, ушбу давр, ҳарбий хизмат даври, яқка тартибдаги тадбиркорлар, оилавий тадбиркорлар, ўзини ўзи банд қилган шахслар, пилла тутувчи шахслар ўрнатилган тартибда бадаллар (ижтимоий тўловлар) тўлаган бўлсалар, ишлаган даврлари.

Шунингдек, қонунчиликда иш стажига қўшиб ҳисобланадиган фаолият турлари ҳам мавжуд.

Агар фуқаронинг I гуруҳ ногирон оила аъзоси бўлса ва ушбу ногирон шахсга қараб турган даврда ишлаш имкони бўлмаса, бу даврни пенсия тайинлашда иш стажи сифатида ҳисобга олиш мумкин. Бу даврларни ҳисобга олиш учун фуқаро Пенсия жамғармасининг туман, шаҳар бўлимига ариза билан мурожаат қилиши лозим. 16 ёшгача бўлган ногирон болага ёки 80 ёшга тўлган ўзгалар парваришига муҳтож бўлган қарияларга қараб турилган вақт ҳам иш стажига қўшиб ҳисобланади.

Бундан ташқари, олий таълим муассаларида кундузги ўқиш даври, 3 ёшгача болага қараб турган даври, Ўзбекистон Республикасининг дипломатик ваколатхоналари ва элчихоналарида ишловчи ходимларнинг турмуш ўртоқларига, шу-

нингдек, офицерларнинг аёлларига, агар улар ишламасалар, ўрнатилган тартибда ушбу даврлар иш стажларига қўшилади.

Пенсияни ҳисоблаб чиқариш учун фуқаронинг меҳнат фаолиятидаги мавжуд та-наффуслардан қатъи назар, охириги ўн йиллик меҳнат фаолияти давомидаги исталган кетма-кет беш йилдаги иш ҳақи олинади. Бунда шахснинг розилиги билан ўн йилдан хоҳлаган беш йили танлаб олинади. Ўртача иш ҳақи пенсияни ҳисоб-китоб қилиш учун пенсияни ҳисоблаш базавий миқдорининг 10 бараваридан ортиқ бўлмаган миқдори ҳисобга олинади.

Сўнги йилларда фуқароларга пенсия тайинлаш ва тўлаш бўйича қонунчиликда муҳим ўзгаришлар амалга оширилди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 12 декабрдаги ПФ-5597-сонли Фармони билан 2019 йил 1 январдан бошлаб барча ишловчи пенсионерларга пенсиялар тўлиқ миқдорда тўланади, пенсияни ҳисоб-китоб қилиш учун пенсияни ҳисоблаш базавий миқдори саккиз баробардан ўн баробаргача оширилди.

Қонунчиликда ишловчи ходимлар учун ижтимоий тўловларни тўлаш бўйича ҳеч қанақа табақалашган тартиб мавжуд эмас, яъни, меҳнатга қобилиятли ёшдаги ходим ёки пенсия ёшидаги ходим учун бир хил миқдорда ижтимоий тўловлар тўланиши белгилаб қўйилган. Ишловчи пенсионерлар ҳам ижтимоий солиқларни бир хил миқдорда тўлашларини ҳисобга олган ҳолда пенсияга чиқиб фаолиятини давом эттираётган пенсионерларга 100 фоиз миқдорида пенсия тўлови амалга оширилади.

М. ЗИЯДУЛЛАЕВ,
Ўзбекистон Республикаси
Давлат статистика қўмитаси
раиси ўринбосари,
юримдик фанлар бўйича
фалсафа доктори (PhD)